

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

**ФАКУЛЬТЕТ СОЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ ТА ПСИХОЛОГІЇ
КАФЕДРА ДОШКІЛЬНОЇ ТА ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ**

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

магістра

на тему: **«РОЗВИТОК ТВОРЧОЇ АКТИВНОСТІ МОЛОДШИХ
ШКОЛЯРІВ ЗАСОБАМИ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА»**

Виконала: студентка 2 курсу, групи 8.0132-з
спеціальності 013 «Початкова освіта»
освітньо-професійної програми «Початкова освіта»
Д. Д. Веремйова

Керівник: ст. викладач кафедри дошкільної та
початкової освіти, к. психол. н. _____ М. О. Желтова

Рецензент: професор кафедри дошкільної та
початкової освіти, д. пед. н., професор _____
Л. О. Сущенко

Запоріжжя
2023

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет соціальної педагогіки та психології
Кафедра дошкільної та початкової освіти
Рівень вищої освіти магістерський
Спеціальність 013 «Початкова освіта»
Освітньо-професійна програма «Початкова освіта»

ЗАТВЕРДЖУЮ
Завідувач кафедри _____

«_____» _____ 2023 року

ЗАВДАННЯ
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ СТУДЕНТЦІ

Веремйовій Дар'ї Дмитрівні

- 1. Тема роботи:** «Розвиток творчої активності молодших школярів засобами образотворчого мистецтва»
керівник роботи Желтова Марина Олексіївна, кандидат психологічних наук,
старший викладач
затверджені наказом ЗНУ від «26» вересня 2023 року № 1504-с
- 2. Строк подання студентом роботи** 28.11.2023 р.
- 3. Вихідні дані до роботи:** матеріали педагогічної практики, курсових робіт.
- 4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити):** проаналізувати сутність ключових понять дослідження; з'ясувати стан досліджуваної проблеми в педагогічній теорії та практиці сучасної початкової школи; розробити критерії та показники, виявити рівні сформованості творчого розвитку в учнів початкових класів; теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити систему урочної і позаурочної діяльності з формування творчого розвитку учнів початкової школи засобами образотворчого мистецтва.
- 5. Перелік графічного матеріалу:** 9 рисунків, 4 таблиці з результатами дослідження

6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Консультант	Дата, підпис	
		Завдання видав	Завдання прийняв
Вступ	Желтова М. О.	24.10.22 р.	24.10.22 р.
Розділ 1	Желтова М. О.	05.12.22 р.	05.12.22 р.
Розділ 2	Желтова М. О.	23.03.23 р.	23.03.23 р.
Висновки	Желтова М. О.	07.05.23 р.	07.05.23 р.
Додатки	Желтова М. О.	08.09.23 р.	08.09.23 р.

7. Дата видачі завдання: 24.10.2022 р.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ п/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1	Збір та систематизація матеріалу	жовтень-листопад	виконано
2	Написання вступу	листопад	виконано
3	Написання першого розділу	грудень-квітень	виконано
4	Написання другого розділу	травень-вересень	виконано
5	Написання висновків	вересень	виконано
6	Оформлення додатків	жовтень	виконано
7	Оформлення роботи, рецензування	жовтень-листопад	виконано
8	Захист	грудень	

Студент _____ Д. Д. Веремйова
(підпис) (прізвище та ініціали)

Керівник роботи _____ М. О. Желтова
(підпис) (прізвище та ініціали)

Нормоконтроль пройдено

Нормоконтролер _____ Ю. Є. Зубцова
(підпис) (прізвище та ініціали)

РЕФЕРАТ

Кваліфікаційна робота: 80 с., 4 таблиці, 8 рисунків, 90 джерел, 5 додатків.

Мета дослідження: теоретичне обґрунтування, розроблення та експериментальна перевірка системи урочної і позаурочної діяльності з формування ціннісних орієнтацій учнів початкової школи засобами образотворчого мистецтва.

Об'єкт дослідження: процес формування ціннісних орієнтацій учнів початкової школи.

Предмет дослідження: система урочної і позаурочної діяльності з формування ціннісних орієнтацій учнів початкової школи засобами образотворчого мистецтва.

Методи дослідження: теоретичні: аналіз і узагальнення філософської, психолого-педагогічної літератури; емпіричні: методи педагогічної діагностики (спостереження, бесіди, тестування, творчі завдання), що використовувались для проведення зрізів на констатувальному та формувальному етапах дослідження з метою визначення рівнів сформованості ціннісних орієнтацій учнів початкової школи в образотворчій діяльності.

Теоретичне значення роботи полягає в науковому обґрунтуванні системи урочної і позаурочної діяльності з формування ціннісних орієнтацій учнів початкової школи засобами образотворчого мистецтва.

Практичне значення полягає в розробленні, апробації та впровадженні в освітній процес початкової школи системи урочної і позаурочної діяльності з формування ціннісних орієнтацій учнів початкової школи засобами образотворчого мистецтва.

Галузь використання: заклади освіти.

**ЦІННІСНІ ОРІЄНТАЦІЇ, УЧНІ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ,
ОБРАЗОТВОРЧЕ МИСТЕЦТВО, УРОЧНА І ПОЗАУРОЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ**

SUMMARY

Veremyova D. D. Development of creative activity of younger schoolchildren by means of visual arts.

Qualification work: 80 pages, 4 tables, 9 figures, 68 sources, 6 appendices.

The purpose of the study: theoretical substantiation, development and experimental verification of the system of curricular and extracurricular activities for the development of creative activity of younger schoolchildren by means of visual arts.

Object of research: development of creative activity of younger schoolchildren.

The subject of the study: a system of extracurricular and extracurricular activities for the development of creative activity of younger schoolchildren.

Given the role of values in human life, the problem of forming development of creative activity of younger schoolchildren becomes relevant from childhood and is determined by the priority areas of the Law of Ukraine "On Education", the concept of "New Ukrainian School". Value-based education is an effective way to educate active, responsible, peaceful, courageous, honest, compassionate, and caring citizens.

An important role in the formation of value orientations of primary school students belongs to art, which contains a significant educational potential, the basis for the development of the ability to feel, understand and appreciate the beauty of the world around us.

Research methods: theoretical: analysis and generalization of philosophical, psychological and pedagogical literature to determine the theoretical foundations of the research, justification of the system of extracurricular and extracurricular activities for the development of creative activity of younger schoolchildren; empirical: methods of pedagogical diagnostics (observation, conversations, testing, creative tasks), which were used to conduct sections at the ascertaining and formative stages of the research in order to determine the levels of formation of creative activity of younger schoolchildren.

The content and results of the experimental study of the formation of development of creative activity of younger schoolchildren. Of primary school students by means of fine arts” presents the results of the ascertaining, formative, and control stages of the pedagogical experiment; a system of the classroom and extracurricular activities for the formation of development of creative activity of younger schoolchildren. of primary school students by means of fine arts has been developed and introduced.

The theoretical significance of the work consists in the scientific substantiation of the system of curricular and extracurricular activities for the development of creative activity of younger schoolchildren.

The practical significance lies in the development, approval and introduction into the educational process of the elementary school of the system of extracurricular and extracurricular activities for the development of creative activity of younger schoolchildren.

Field of use: educational institutions.

Keywords: creative activity, creative ability, young school student, age characteristics, creative orientation, fine arts, course and extra-course activities.

ЗМІСТ

Вступ.....	8
Розділ 1. Теоретико-методологічні засади розвитку творчої активності молодших школярів засобами образотворчого мистецтва.....	12
1.1. Теоретичне обґрунтування та виявлення творчої активності особистості.....	12
1.2. Вікові особливості молодших школярів у формуванні творчої активності.....	24
1.3. Педагогічний потенціал образотворчого мистецтва в контексті формування розвитку творчої активності молодших школярів.....	36
Розділ 2. Зміст і результати експериментального дослідження розвитку творчої активності молодших школярів засобами образотворчого мистецтва.....	46
2.1. Діагностика стану сформованості творчої активності молодших школярів.....	46
2.2. Педагогічний експеримент запровадження системи урочної і позаурочної діяльності для розвитку творчої активності молодших школярів засобами образотворчого мистецтва	57
2.3. Аналіз результатів педагогічного експерименту з розвитку творчої активності молодших школярів засобами образотворчого мистецтва	65
Висновки.....	77
Список використаних джерел.....	81
Додатки	87

ВСТУП

Проблема розвитку творчої активності молодших школярів незмінно вважається однією з найактуальніших у соціокультурній та педагогічній науці. Її значимість ще більше зростає у зв'язку з тим, що в нових умовах відбулася переоцінка уявлень про найбільш важливі та соціально значущі якості особистості у бік підвищення творчості, що визначає загальний рух до прогресу в будь-якій галузі життя соціуму. Сьогодні культурно-дозвіллева діяльність є автономною, і водночас специфічною унікальною освітньою сферою, в основу якої закладено філософія, спрямована на творчий особистісний розвиток кожної людини, задоволення його емоційних, пізнавальних, соціальних, духовних, естетичних потреб.

У суспільстві, діти молодшого шкільного віку отримують багато готової інформації, яку потрібно переробляти. Молодші школярі мають доступ до інформації різного роду, що не потребує переробки та не потребує творчого підходу. Сучасний світ розвивається, і вимоги до особистості у творчому плані зростають. Суперечності між доступністю інформації та результатом творчості інших людей та зростаючих вимог суспільства і вимог до особистості як творчої.

В даний час в освіті та мистецтві існує об'єктивна потреба в психологічному забезпеченні та насиченні освітнього процесу, адже сьогодні ускладнюються цілі освіти, збільшується кількість дітей, які мають різні психологічні труднощі у навчанні та розвитку, підвищується запит із боку батьків на індивідуалізацію освіти їх дітей. При цьому в кожному освітньому закладі своя певна ситуація і відповідно свій запит на утримання та форми організації діяльності психологічної служби.

Актуальність проблеми підтверджується основними положеннями законів України «Про освіту», «Про загальну середню освіту», Національної доктрини розвитку освіти XXI століття, Концепції Нової української школи та ін.

Психологів, як вітчизняних, так і зарубіжних, проблема творчості займає

вже давно. Однак пік вивчення цієї проблеми настав у першій третині ХХ сторіччя. У цей період у філософській, педагогічній та психологічній літературі приділяється значна увага психології творчої особистості (В. Андреев, Д.Б. Богоявленська, Р. Грановська, В. Загвязинський, А. Зак, В. Кан-Калик, Н. Кичук, П. Кравчук, Н. Кузьміна, О. Лук, В. Моляко, Я. Пономарьов, М. Поташник, Н. Тализіна, В. Цапок та ін.). Науковці, що досліджують природу творчої особистості ставлять питання, що саме відрізняє творчу особистість від інших, чи кожна особистість є потенційно творчою? Психологи вивчають індивідуально-психологічні особливості творчих людей, соціально-психологічні аспекти їхнього розвитку та діяльності, особливості продуктів творчої діяльності. Зокрема, вивчення індивідуально-психологічних особливостей творчої особистості охоплює дослідження специфіки перебігу психічних процесів, характерологічні особливості, структуру та рівень здібностей, спрямованість та ціннісно-сміслові орієнтації особистості, її прояви на рівні поведінки, спілкування та ін. У цілому потрібно підкреслити, що зміст поняття творчої, обдарованої, креативної особистості в психологічних концепціях щільно пов'язаний з визначенням категорії творчості.

Важливу роль у розвитку творчої активності молодших школярів науковці (О. Гайдамака, О. Комаровська, Л. Масол, Н. Миропольська, Г. Падалка, О. Щолокова тощо) надають мистецтву, в якому вбачають значний освітній потенціал, основу розвитку вміння відчувати, розуміти і цінувати красу, що унормовано в завданнях освітньої галузі «Мистецтво» Державного стандарту початкової загальної середньої освіти як формування в дітей ціннісного ставлення до мистецьких творів, здатності до сприймання, розуміння і творення художніх образів, задоволення потреб в художньо-творчій самореалізації і духовному самовдосконаленні.

Дослідження сучасних науковців висвітлюють різні аспекти розвитку творчих здібностей та творчої активності засобами мистецтва: методичні аспекти навчання (Е. Белкіна, В. Вільчинський, І. Демченко, О. Калініченко, В. Кардашов, С. Коновець, Л. Любарська, Б. Неменський, М. Резниченко,

І. Руденко, С. Свид, Г. Сотська, В. Шпільчак, І. Янковська); формування естетичного ставлення до декоративно-ужиткового мистецтва у дошкільників (В. Григоренко); до мистецтва засобами художньої культури у старшокласників (Л. Аристова); до дійсності у позаурочній музично-творчій діяльності школярів (А. Лебедева), до світу в образотворчій діяльності у дошкільників (І. Ликова), до навколишнього світу на заняттях з художнього розпису (Е. Москальова); формування естетичного ставлення до природи засобами образотворчого мистецтва у дошкільників (О. Половіна) тощо.

Все вищесказане дозволяє виділити проблему дослідження, виражену через протиріччя між потенційними можливостями впливу творчої діяльності на розвиток дітей та недостатністю методичного забезпечення дослідження розвитку творчої активності у молодшому шкільному віці. Знаючи психологічні особливості учнів молодшого шкільного віку, можна ефективніше побудувати роботу викладачів із учнями.

Мета дослідження: теоретичне обґрунтування, розроблення та експериментальна перевірка системи урочної і позаурочної діяльності з розвитку творчої активності молодших школярів засобами образотворчого мистецтва.

Наукова гіпотеза: ефективність розвитку творчої активності молодших школярів зросте, якщо в освітній процес початкової школи запровадити систему урочної і позаурочної діяльності зі сприяння творчої активності засобами образотворчого мистецтва.

Завдання дослідження:

1 Проаналізувати стан розробленості проблеми обґрунтування та виявлення творчої активності особистості.

2. Охарактеризувати вікові особливості молодших школярів у формуванні творчої активності.

3. Визначити педагогічний потенціал образотворчого мистецтва в контексті формування розвитку творчої активності молодших школярів

4. Здійснити діагностику стану сформованості творчої активності

молодших школярів.

5. Експериментально перевірити ефективність запровадження системи урочної і позаурочної діяльності для розвитку творчої активності молодших школярів засобами образотворчого мистецтва.

6. Проаналізувати результати педагогічного експерименту з розвитку творчої активності молодших школярів засобами образотворчого мистецтва.

Об'єкт дослідження: творча активність молодших школярів.

Предмет дослідження: система урочної і позаурочної діяльності з розвитку творчої активності молодших школярів.

Методи дослідження: теоретичні: аналіз і узагальнення філософської, психолого-педагогічної літератури для визначення теоретичних основ дослідження, обґрунтування системи урочної і позаурочної діяльності з розвитку творчої активності молодших школярів; емпіричні: методи педагогічної діагностики (спостереження, бесіди, тестування, творчі завдання), що використовувались для проведення зрізів на констатувальному та формувальному етапах дослідження з метою визначення рівнів сформованості творчої активності молодших школярів.

Використані методи забезпечили комплексне пізнання предмета дослідження, дали можливість кількісно та якісно проаналізувати експериментальні дані.

Теоретичне значення роботи полягає в науковому обґрунтуванні системи урочної і позаурочної діяльності з розвитку творчої активності молодших школярів.

Практичне значення полягає в розробленні, апробації та впровадженні в освітній процес початкової школи системи урочної і позаурочної діяльності з розвитку творчої активності молодших школярів.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ ТВОРЧОЇ АКТИВНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ЗАСОБАМИ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА

1.1. Теоретичне обґрунтування та виявлення творчої активності особистості

Дослідження творчої активності – проблема складна та суперечлива. Складність її у тому, що тут виступає явище, внутрішня сутність якого недоступна для прямого, безпосереднього дослідження. Тому за багатовікової історії вивчення творчої активності залишається недостатньо дослідженою. Для того щоб виявити сутнісно-змістовну характеристику поняття «творча активність», необхідно почати з розкриття основних понять «творчість» і «активність».

Будь-які фізіологічні, психологічні та соціальні прояви людини пов'язані з феноменом активності. Активність (від латів. *activus* – діяльний) – це енергійна, посилена діяльність, діяльнісний стан [35, с. 277]. Активність є найважливішою характеристикою рівня розвитку особистості та інтенсивності діяльності [34, с. 119]. Отже, активність спрямована не тільки на зовнішні прояви (діяльність, спілкування, поведінка), а і є чинником саморозвитку, самоорганізації, самовизначення.

Феномен активності вивчається на фізіологічному, психічному та соціальному рівнях:

1) На фізіологічному рівні поняття «активність» традиційно сприймається як загальна характеристика живих істот, їхня власна динаміка, як джерело перетворення чи підтримки ними життєво значимих зв'язків із навколишнім світом, «як реакція вплив зовнішніх чи внутрішніх стимулів-подразників», як «інтенсивність фізичних зусиль, спрямованих на досягнення мети» [14, с. 16].

2) У соціальному плані під активністю розуміється «найважливіша специфічна риса особистості, що характеризує її прагнення змінювати себе та навколишню дійсність відповідно до власних потреб, поглядів, цілей» [39, с. 233]. У цьому контексті активність сприймається як один з характерологічних проявів особистості, що обумовлене спрямованістю.

3) У сфері психологічних знань поняття «активність» визначається неоднозначно, що свідчить про складність і багатобічність досліджуваного феномена.

Звернемося до розгляду сутності поняття «активність», поданого в психологічній літературі та спробуємо виділити її особливості, значущі для розуміння творчої активності молодших школярів.

Представник феноменологічного підходу К. Роджерс описував життя як активний процес і вважав, що людина рухається у напрямі самореалізації. Поняття «активність» у К. Роджерса вбудовується в актуалізацію, що означає тенденцію організму виростати з простої істоти в складну, просуватися від залежного існування до незалежного, переходити від фіксації та ригідності до можливості зміни та свободи вираження [66, с. 3]. Отже, активність, згідно основоположнику феноменологічного підходу є підставою для становлення індивідуальності та особистісного зростання і розуміється як спрямованість на особистісні зміни.

Таким чином, активність у цих підходах пов'язана з вибірковістю поведінки та виступає важливим механізмом формування самодостатності особистості.

З огляду на позицію О. Скрипченко, активність школяра слід також трактувати як особливу якість, завдяки якій він виходить за межі заданих умов та обставин життєдіяльності, виявляючи ініціативу, творчий пошук, домагаючись максимальної мобілізації внутрішніх резервів та можливостей для цілеспрямованої зміни та перетворення світу [8, с. 185].

З позиції системного підходу (І. Бех), активність доцільно розглядати як здійснення більшості вищих потреб особистості, до яких належать прагнення

зайняти певну позицію у суспільстві, здобути суспільне визнання, забезпечити самовираження чи самоактуалізацію. Активність із погляду І. Беха – це особлива якість суб'єкта діяльності, що полягає в інтеграції його психологічних можливостей, здібностей, знань та їх спрямованості для досягнення мети [4, с. 178].

Серед дослідників, які розширили розуміння активності, слід назвати О. Сергеєнкову. Форми людської поведінки, на думку О. Сергеєнкової, виходять із видів психологічної активності: імпульсивної, примусової (з боку інших людей, соціального середовища) та вольової, коли «в особистості виникає переживання інтенсивної внутрішньої активності» [9, с. 214]. Спільна превентивна діяльність учнів вимагає прояви саме вольової активності, що дозволяє учням прийняти поставлені їх завдання як свої.

У контексті даної роботи під активністю молодшого школяра ми розумітимемо характеристику динамічності та спрямованості діяльності, наявність якої детермінує зміни у когнітивній, мотиваційній, емоційній, поведінковій сферах особистості та її саморозвиток.

Як прояви активності ми розглядатимемо ініціативність учня, його особистісну залученість до здійснення превентивної діяльності, докладання вольових зусиль до вирішення превентивних завдань, а також інтерес і бажання займатися психопрофілактичною діяльністю.

На відміну від філософії, в рамках якої розглядаються суть і зміст творчості, у психологічній науці особлива увага приділяється дослідженню психологічних закономірностей перебігу процесу творчого акту, проявів творчості у діяльності та поведінці суб'єкта, а також сукупності якостей особистості, які визначають її здатність та схильність до творчого процесу.

Перейдемо безпосередньо до розгляду категорії «творча активність» та спробуємо виявити її змістовний аспект. Характеризуючи механізм творчої активності, Т. Дуткевич запроваджує поняття «надситуативна активність», яка може бути застосована до людини як суб'єкту, тобто джерелу своєї активності [14, с. 258]. Творча активність розуміється Т. Дуткевич як надлишкова стосовно

діяльності та характеризується самостійністю вибору об'єкта мислення, виходом за межі завдання, перетворенням завдань та стимулу [141, с. 259]. Позицію Т. Дуткевич поділяє В. Поліщук. Досліджуючи процесуальний аспект творчості, вона характеризує творчу активність як активність, спрямовану на ефективне осмислене виконання та перетворення діяльності [60, с. 34].

К. Роджерс зазначав: «Чим більше людина відкрита всім сторонам досвіду, тим більшою мірою творчість творча для людини та суспільства» [65, с. 101]. Таким чином, передумовою творчої активності, за К. Роджерсом, виступають особистісні особливості (відкритість досвіду, толерантність до неоднозначності, здатність приймати суперечливу інформацію та висувати безліч ідей).

Слід визнати, що велике значення для інтерпретації феномена творчої активності має сформульована змістовна характеристика діяльності, яка здатна стимулювати творчість. В. Черкасов пише: «Творчість полягає не в тій діяльності, кожна ланка якої повністю регламентована заздалегідь цими правилами, а в тій, попередня регламентація якої містить відомий ступінь невизначеності, у діяльності, що приносить нову інформацію, що пропонує самоорганізацію» [67, с. 67].

Отже, для стимулювання творчої активності діяльності учнів необхідно надати їм можливість самовираження, усунути жорсткі обмеження та спонукати до самостійності, використовувати завдання профілактичної спрямованості та проблемного характеру, забезпечити поінформованість щодо різних аспектів проблеми наркоспоживання.

У рамках нашого дослідження важливим є уточнення, що творча активність учнів набуває форми самостійного формулювання проблем та дослідницьких пізнавальних завдань. Це виявляється у прояві стійких особистісних інтересів до навчання. Творча активність у учнів становить передумову та умову творчого перетворення засвоєних знань, саморозвитку того, хто навчається, його особистісного зростання. Механізмом розвитку творчої активності є пошук.

Сутність творчої навчальної активності слід розглядати як інтегральну

якість особистості, що виражається в цілеспрямованій єдності потреб, інтересу та дій, що виявляється як вищий рівень її індивідуально обумовленої перетворювальної діяльності [28, с. 121]. Розглядаючи взаємозв'язок активності та самостійності, слід підкреслити, що активність передбачає певний рівень самостійності думки, але може виявлятися і без самостійності учня. Наприклад, заучування, будучи активним процесом, може протікати без самостійної дії. Разом з тим розвиток активності створює необхідні умови у розвиток самостійності. Чим вище рівень розвитку активності, тим більш сприятливі передумови зростання самостійності людини, що є невід'ємною умовою розвитку особистості.

Отже, творча активність учня – це складне інтегративне поняття, що поєднує в собі та приводить у взаємодію активність і творчі здібності, готовність і здатність свідомо та цілеспрямовано виявляти зусилля у самостійному пошуку оптимальних рішень.

Психологія творчості, яка починала зароджуватися межі XIX-XX століть, вже у середині XX століття прийняла головне соціальне замовлення. Щодо науково-технічної революції виникла різко виражена потреба у систематичному, навмисному управлінні творчою діяльністю, насамперед у науці та техніці. Виникла потреба ростити творчих працівників, підбирати кадри, мотивувати творчу діяльність, розвивати творчі колективи тощо.

Творчість – це єдиний вид діяльності, який робить людину людиною. Творчість – це реалізація людиною власної індивідуальності. Це взаємодія, що веде до розвитку. Вона є необхідною умовою розвитку матерії, утворення її нових форм, разом з виникненням яких змінюються і самі форми творчості. Творчість людини лише одна з таких форм [16, с. 3].

Творчість є ситуативно не стимульованою активністю, що виявляється в прагненні вийти за межі заданої проблеми. На думку одних дослідників, істотну роль в детермінації творчої поведінки відіграють мотивація, цінності, особистісні риси: так, до рис творчої особистості вони відносять когнітивну обдарованість, чутливість до проблем, незалежність в невизначених ситуаціях

[28, с. 122]. Інші вчені вважають, що творча здатність або креативність є самостійним чинником, незалежним від інтелекту [40, с. 12].

О. Музика розкриває творчість як діяльність, що створює «щось нове, оригінальне, що до того ж входить не тільки в історію розвитку самого творця, але в історію розвитку науки, мистецтва тощо» [34, с. 121].

Схожу думку визначає Т. Червона, на думку якої, «творчість означає творення нового, під яким можуть матися на увазі як перетворення у свідомості та поведінці суб'єкта, так і породжувані ним, а й відчужувані від нього продукти» [40, с. 20].

Провівши аналіз такого феномену як творчість, К. Роджерс пише: «Я розумію під творчим процесом створення за допомогою дії нового продукту, що виростає, з одного боку, з унікальності індивіда, а з іншого - обумовленого матеріалом, подіями, людьми та обставинами життя» [76, с. 102].

У науковій літературі, залежно від об'єкта, виділяються такі основні види творчості (Е. Ільїн) [19, с. 10]:

- 1) наукова творчість (пов'язана з відкриттям явищ та загальних закономірностей розвитку реального світу);
- 2) художня творчість (пов'язана з естетичним освоєнням дійсності та задоволенням естетичних потреб людей);
- 3) технічна творчість (пов'язана з практичним (технологічним) перетворенням дійсності);
- 4) спортивна творчість (пов'язана з відкриттям та досягненням нових спортивних результатів);
- 5) педагогічна творчість (пов'язана з пошуком та знаходженням нового у сфері педагогічної діяльності) (табл. 1.1).

Таким чином, можна визначити, що творчість – це внутрішній процес створення чогось нового в своєму оточенні. Змінюючи своє оточення, людина змінюється і сама, тому що створення чогось нового завжди має на увазі і здатність мислити нестандартно, міняти свій погляд на ті чи інші речі.

Таблиця 1.1

Види творчості та їх особливості

Вид творчості	Мета	Результат
Наукова творчість	Здобуття нових знань	Теорії, відкриття, винаходи
Художня творчість	Створення нових емоцій	Твори (мистецтва)
Технічна творчість	Створення нових засобів праці	Процеси, механізми
Спортивна творчість	Досягнення нових результатів	Сила, швидкість, витривалість
Педагогічна творчість	Знаходження нового у педагогіці	Педагогічні інновації, новаторство

Загальною проблемою всім напрямів дослідження творчості є виявлення стадій (актів, етапів, ступенів, фаз, моментів тощо.) творчої діяльності та його класифікація. Так, Б. Лезін виділив три стадії стосовно художньої творчості: 1) працю; 2) несвідома робота; 3) натхнення [40, с. 68]. У свою чергу, П. Енгельмейєр запропонував процес роботи винахідника поділяти на акти: 1) інтуїція та бажання, походження гіпотези чи задуму; 2) знання та міркування, вироблення схеми або плану, виробництво дослідів; 3) уміння, конструктивне виконання винаходу. У першому акті винахід передбачається, у другому доводиться, у третьому здійснюється. Перший акт дає задум, другий – план, третій – вчинок (дія) [40, с. 42]. Л. Венгер, аналізуючи діяльність видатних людей, наголошує на якості, що сприяють творчості: 1) інтерес до обраної діяльності; 2) напружена праця; 3) натхнення, інтуїцію [40, с. 42]. Б. Мейлах виділяє універсальні фази творчої діяльності: 1) виникнення ідеї, певної проблемної ситуації; 2) вибір плану; 3) цілеспрямованість пошуків та відбір найкращих із можливих рішень [40, с. 68].

Отже, творчість представляється як процес, здійснюваний у певних умовах (середовищі) суб'єктом творчості (особистістю). Результатом творчості є

продукт (матеріальний чи ідеальний), яким може бути сама особистість.

Структурні компоненти творчості показано на рис. 1.1.

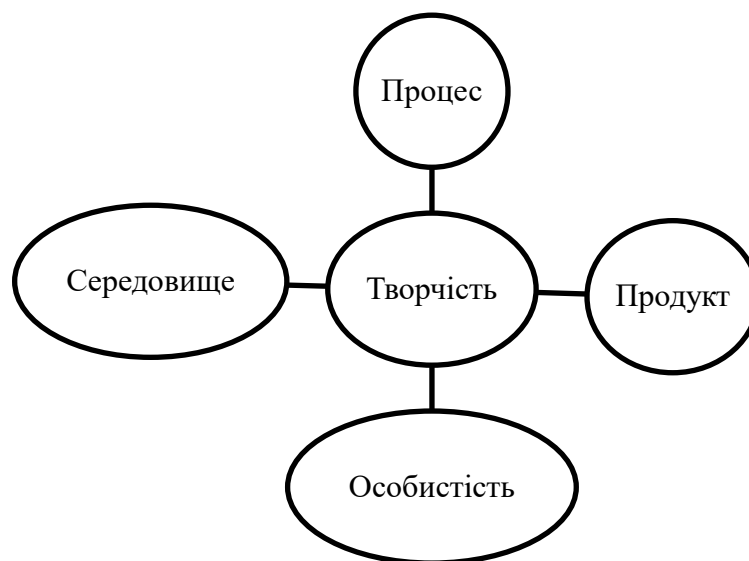

Рисунок 1.1. Структурні компоненти творчості

Як бачимо, є багато підходів до визначення творчості. Однак узагальнивши їх, можемо зробити висновок, що творчість – це процес і результат створення людиною чогось суб’єктивно чи об’єктивно нового і цінного. Творча особистість розвивається і формується у творчій діяльності та спілкуванні і характеризується ступенем соціально-активної включеності у суспільні відносини. Творча особистість є, з одного боку, суб’єктом творчих соціальних відносин та свідомої творчої діяльності, а, з іншого – причиною творчої діяльності та соціально-творчих значущих дій, які здійснюються в даному соціальному середовищі.

Дослідники [7; 26; 34; 62], які розглядають сутність творчої особистості з позиції суспільно-історичного розвитку людського життя, вважають, що становлення людини як суспільної істоти, як особистості пов’язано з рушійними силами і законами розвитку людського суспільства. Людина є природною і водночас суспільною істотою, вона посідає певне місце в соціальні, психологічні та педагогічні підходи до визначення творчої особистості системі суспільних відносин, є їх носієм, виконує певні суспільні функції. Людина є особистістю, оскільки їй властива свідомість, певна система потреб, інтересів, поглядів,

переконань, розумових, моральних та інших якостей, які внутрішньо визначають її поведінку, надають їй певної цілеспрямованості, стійкості й організованості. Завдяки цьому людина виступає як суб'єкт власної діяльності, передбачає її результати, контролює й несе за неї відповідальність. Особистість цілісна, її фізичні, розумові, трудові, моральні й естетичні якості взаємозв'язані. Їй властиві риси, спільні для всіх людей, водночас у неї завжди є щось особливе, що вирізняє її з-поміж інших, щось індивідуальне.

Отже, виходячи з аналізу психолого-педагогічної літератури можна визначити поняття «творчість» як один із видів людської діяльності, яка спрямована на вирішення протиріччя (вирішення творчої задачі), для якої необхідні об'єктивні (соціальні, матеріальні) та суб'єктивні особистісні умови (знання, вміння, творчі здібності), результат якої має новизну та оригінальність, особисту та соціальну значимість, прогресивність.

Творча активність залежить від творчих здібностей особистості. Розглянемо кілька визначень творчих здібностей різних авторів. О. Музика під творчими здібностями розуміє певні індивідуально-психологічні особливості, що відрізняють одну людину від іншої, які не зводяться до наявного вже в людини запасу навичок і знань, а зумовлюють легкість та швидкість їх набуття [34, с. 119].

О. Хуртенко творчі здібності визначалися як властивість функціональних систем, що реалізують окремі психічні функції, які мають індивідуальну міру виразності, що проявляється в успішності та якісному своєрідності освоєння діяльності [66, с. 3].

Б. Якимчук творчі здібності визначає як складну особисту якість, що відбиває здатність людини до творчості в різних сферах життєдіяльності, а також дозволяє надавати підтримку творчій самореалізації іншим людям Це високий рівень захопленості, інтелектуальної активності, пізнавальної самодіяльності особистості.

О. Сергеєнкова під творчими здібностями розуміє здатність дивуватися і пізнавати, вміння знаходити рішення у нестандартних ситуаціях, це націленість

на відкриття нового та здатність до глибокого усвідомлення свого досвіду [9, с. 244].

Педагогічне визначення творчих здібностей, яке дано в педагогічній енциклопедії визначає їх як здібності до створення оригінального продукту, виробу, в процесі роботи над якими самостійно застосовані засвоєні знання, уміння, навички, що проявляються хоча б у мінімальному відступі від зразка [35, с. 278].

З філософської точки зору творчі здібності включають здатність творчо уявляти, спостерігати, не ординарно мислити. Творчі здібності особистості, виражені в її основних характеристиках, займають уми багатьох сучасних дослідників, що представляє науково-практичний інтерес для багатьох галузей психології. Фактично творчі здібності визначаються особливостями особистості і таким її важливим психічним процесом, як творчість. У кожної особистості є унікальні здібності, певні схильності до талантів і будь-яким видам діяльності. Творчий потенціал особистості є в кожному, але не всі люди намагаються його розвивати протягом усього життя.

Таким чином, творчі здібності і власне процес творчості багато в чому характеризують особистість людини. Звідси можна припустити взаємозв'язок даного явища зі складовими поведінки особистості, що долають стресові ситуації, її вмінням справлятися з різними стресовими ситуаціями. Творчі здібності це природна властивість, що властива людському буттю, тому словосполучення «розвиток творчих здібностей» не зовсім правильний. Точніше буде говорити не про розвиток здібностей, а про їх прояви.

Проаналізувавши різні визначення, можна узагальнити, що під творчими здібностями розуміються індивідуальні психологічні особливості дитини, які залежить від розумових здібностей і виявляються у дитячій фантазії, уяві, особливому баченні світу, своїй точці зору навколишню реальність.

Розвиток творчих здібностей у молодшому шкільному віці є одним із головних завдань сучасної освіти. Класична система освіти стурбована тим, щоб надати учням певний необхідний обсяг знань. Але зараз недостатньо вивчити на

згадку якийсь обсяг матеріалу. Ключовою метою навчання має бути придбання узагальнюючої стратегії, потрібно вчитися. Одним із критеріїв оволодіння подібною стратегією вважається розвиток творчих здібностей. Дані слова сказані психологом, який вивчав психологію творчості та творчі здібності О.Музика [33-35]. У разі нескінченної гонки за кількістю та якістю знань не потрібно говорити про розвиток творчого потенціалу підлітків, що вимагає акуратного, вдумливого ставлення, тому при роботі з підлітками слід враховувати особливості їхньої вищої нервової діяльності та будувати сприятливі умови життя, навчання, виховання, творчості.

Н. Токарева під здібностями розкриває індивідуально-психологічні та рухові особливості індивідуума, які мають відношення до відмінного виконання будь-якої діяльності, але не зводяться до знань, умінь та навичок, які вже присутні у дітей. Причому успішність, у будь-якій діяльності може бути забезпечена окремою здатністю, лише тим специфічним їх поєднанням, яке характеризує особистість [44].

Н. Торба розглядає здібності як властивості функціональних систем, що реалізують окремі психічні функції, що мають індивідуальну міру виразності, що проявляється в успішності та якісному своєрідності освоєння та реалізації діяльності [45]. Загальні задатки – це такі загальні властивості нервової системи, специфіка організації головного мозку (взаємодія та організація півкуль), що проявляються у продуктивності психічної діяльності.

Спеціальні задатки – це властивість нейронів та нейронних модулів, які спеціалізовані відповідно до власного значення.

О. Музика вважає, що можливості не складаються із задатків; це властивість: можливості – активних систем, задатки – компонентів цих систем [35]. Спеціальні можливості є загальними можливостям, які набули рис оперативності під впливом вимог діяльності.

Інший підхід, пов'язані з розглядом здібностей насамперед як родових якостей людини, створено на теорії Л. Виготського. Відповідно до Виготського, «у всякому історично виниклому придбанні людської культури відклалися,

матеріалізувалися історично складувалися під час цього процесу людські здібності (психічні процеси певного рівня організації)».

Л. Виготський поставив три властивості здібностей. Перша – це розуміння здібностей як наявних у культурі способів взаємодії з реальністю. Друга – розвиток здібностей розуміється як підпорядковане закономірностям цілісного розвитку свідомості та піддається аналізу у контексті даного цілого. Третя – розвиток здібностей розглядається через вивчення дитиною досягнень цивілізації.

Л. Виготський включає поняття про задатки (як характеристики природних форм психіки) уявляючи, що розвиток здібностей постає як складний процес переструктурування цілого, коли ні природні структури, ні задаються дитині не діють як окремі механізми, а підкоряються загальній логіці розвитку вищих форм психіки. У такому разі принципом розуміння розвитку здібностей стає положення про роль знакових коштів у перебудові психічних функцій, приєднанні в усі найскладніші структурні об'єднання.

Отже, процес розвитку здібностей – це інтегративне утворення наявних у культурі способів людського пізнання. У фокусі схожого утворення є знак – слово [6, с. 81].

Вітчизняні психологи М. Савчин, Л. Василенко також вивчали здібності [42]. В центрі уваги були індивідуально-психологічні передумови різного успішного розвитку тих чи інших функцій та умінь. Також автори були зацікавлені у тому, як із природних передумов на основі структур людської діяльності з'являються якісно психічні функції та процеси. Автори не відкидали вродженої нерівності задатків, з одного боку, і різнопланового зв'язку цих задатків з підсумковою успішністю важких форм діяльності – з іншого боку, втім, акценти відрізнялися, як і використання понять. Автори [65; 66; 67] у диференціальній психофізіології пов'язують поняття здібностей, з біологічно зумовленими відмінностями; також автори [65; 66] у контексті системного розуміння психологічних функцій та його становлення відносили здібності до складним, окультуреним, «стали» людськими функцій.

Таким чином, встановлено, що творчою активністю є слід вважати інтегральну якість особистості, що виявляється у цілеспрямованій єдності потреб, інтересу та дій, що проявляється як вищий рівень її індивідуально обумовленої діяльності, яка пов'язана з відбиваючою та перетворюючою діяльністю. Творча активність передбачає певний рівень самостійності думки, але може виявлятися без самостійності учня. Творча активність учня є складне інтегративним поняттям, що з'єднує у собі активність особистості і творчість в певному середовищі та є процесом, що на виході має певний продукт; творча активність учня приводить у взаємодію, готовність і здатність свідомо і цілеспрямовано виявляти зусилля в самостійному пошуку оптимальних рішень.

1.2. Вікові особливості молодших школярів у формуванні творчої активності

Для даного дослідження вважаємо за необхідне визначити і охарактеризувати вікові особливості молодших школярів, які сприяють розвитку в них творчої активності. Творча активність підвищується за рахунок розвитку творчих здібностей дітей молодших класів, яка у свою чергу розвивається найефективніше, якщо педагогами враховуються вікові особливості учнів.

Ще на початку ХХ сторіччя багатьма педагогами-дослідниками дитячої образотворчої творчості було виявлено етапи розвитку дитячих образотворчих можливостей. За своїми основними характеристиками ці тимчасові етапи збігаються. Так, періодизацію дитячої творчості розглядає Н. Миропольська [31, с. 16]. Розвиток образотворчої творчості він ділить на три основні періоди.

Перший – від народження до 6–7 років. Цьому періоду відповідають такі основні характеристики: 1) активність; 2) відсутність споглядання; 3) байдужість до результату роботи; 4) переважання інтересу до самодостатньої конструкції, до елементів художньої форми в їх первинній фізіологічній значущості для сприйняття (до фарби, лінії, об'єму, поверхні, тяжкості тощо).

Другий – від 6-7 до 10-12 років – характеризується появою споглядальної здатності, але вона ще нетривала і емоційна. У цьому віці, розпочинається художня творчість дитини. З'являється особливий інтерес до обробки матеріалу та поверхні. Інтерес до техніки стає стимулом. З'являється інтерес до декоративності, прикраси навколишнього простору. Н. Миропольська робить висновок, що цей період дитинства – період панування: активності над спогляданням, творчості над сприйняттям, емоції та волі над пізнавальними процесами.

Третій період у розвитку образотворчої творчості Н. Миропольська відносить до проміжку від 10-12 до 14-15 років (підліткового періоду), відзначаючи посилення уваги до зовнішнього світу, зниження конструктивних здібностей. У цей період у підлітка спостерігається індивідуалізація вражень, у зображенні переважає натуралізм, притуплюється відчуття кольору, послаблюється творча активність.

Спираючись на спостереження Н. Миропольської, можна зробити висновок, що «критичним» періодом (тобто таким періодом, у якому легше здійснюються певні види навчання) для розвитку дитячої образотворчої творчості та формування навичок, є період від 6-7 до 10-12 років.

У свою чергу, Н. Марцих [28, с. 330], дослідниця дитячої образотворчої творчості, виділяє три етапи.

Перший етап відповідає віком від 0 до 3 років. У цьому віці дитина вчиться керувати своїм тілом та відрізнити себе від навколишнього світу, у нього переважають випадкові рефлексивні, інстинктивні рухи.

Другий етап відповідає віком від 3 до 7 років. У цей період, зазначає Л. Плестед, моторні центри розвиваються швидше за сенсорні, міцніє пам'ять, з'являються зачатки уяви, але воля ще слабка і неоформлена, дії імпульсивні, уявлення невиразні і швидкоплинні, швидко втілюються в акти.

Третій етап відповідає віком від 7 до 10 років. Н. Марцих називає його «періодом розквіту» інстинкту допитливості, наслідування, конструктивної творчості.

Знову ж таки, якщо вичленувати з періодизації Н. Марцих «критичний період» для розвитку образотворчих навичок та творчості, то він збігається з періодом молодшого шкільного віку (7–10 років).

Якщо звернутися до пізніших досліджень психології та фізіології дитячої образотворчої творчості, можна помітити, що якісна періодизація творчого розвитку дітей у процесі образотворчої діяльності в цілому збігається.

Встановивши, що 5-10-річний вік є найбільш сприятливим у розвиток образотворчих здібностей, необхідно визначити, яку специфіку вікових психофізіологічних особливостей дітей цього віку необхідно враховувати, щоб правильно організувати виховний і освітній процес.

У період молодшого шкільного віку відбувається активне анатомо-фізіологічне дозрівання організму, до шести-семи років зростає рухливість нервових процесів, збільшується врівноваженість процесів збудження і гальмування, нервова система набуває пластичності, зростає роль другої сигнальної системи, швидше утворюються тимчасові нервові зв'язки, виробляються нові дії, відбуваються істотні зміни в органах і тканинах тіла, зміцнюються динамічні стереотипи, що підвищує загальну фізичну витривалість дитини і впливає на зміцнення особистісної позиції в соціумі [20б с. 79]. Завдяки цим особливостям дитині вдається дотримуватися норм поведінки, підпорядковувати свої бажання правилам і розпорядку, розбудовувати нову систему взаєностосунків з дорослими, приймати авторитет вчителя, що слугує фундаментом для формування в них творчого розвитку.

Науково доведено, що в період молодшого шкільного віку найбільш інтенсивно формуються пізнавальна, духовна сфера особистості (Н. Ветлугіна, М. Басов, Л. Виготський, А. Запорожець, Т. Гуменикова, О. Дем'янчук та ін.), завдяки віковим психологічним особливостям, які сприяють засвоєнню основ систематичних знань, закладанню фундаменту її характеру, волі, світогляду, ідеалів, моральних поглядів та переконань. Важливим аспектом є формування в неї емоційного позитивного ставлення до дійсності, яке закладає основу доброзичливого ставлення до людей, готовності до продуктивного спілкування,

творчої взаємодії [5б с. 28].

До вікових особливостей молодших школярів науковці відносять:

- незначний соціальний та моральний досвід,
- вразливість і водночас пластичність до морально-етичних впливів,
- імпульсивність та безпосередність поведінки дитини,
- бажання постійно розширювати коло спілкування.

Узгодження поведінки та усвідомлення моральних явищ життя в цьому віці характеризуються емоційними узагальненнями, аналізом ситуацій та вчинків, які відповідають загальнолюдським етичним цінностям. Найхарактернішою властивістю дитини цього віку науковці вважають розрив між знаннями моральних принципів і відповідною поведінкою [12, с. 233].

Характерною віковою особливістю у цьому віці є нерозвинута довільна увага школярів: домінує її мимовільність, спрямована на нові, яскраві, несподівані та захоплюючі об'єкти, яка з віком зміцнює свої обсяг і стійкість. Увага в молодших школярів тісно пов'язана з усвідомленням необхідності важливості інформації, значущістю для дитини освітнього матеріалу. Словниковий запас і мовна граматики, якими володіє дитина на початок її навчання в школі сприяють формуванню мовлення і свідомому вживанню різних форм слова, що допомагає дитині висловлювати своє ставлення до об'єктів, які вбачаються нею як носії цінностей. Завдяки оволодінню письмовим мовленням дитина набуває здатності до оформлення своєї думки в письмовому вигляді [14, с. 86].

Сучасні дослідники в галузі педагогіки та психології зазначають, що у 5-7-річному віці дитина досягає досить високого рівня сприйняття окремих зовнішніх властивостей речей та вирішення практичних та пізнавальних завдань, заданих у наочно-подібній формі. З цього випливає, що на заняттях образотворчого мистецтва необхідно використовувати наочні посібники, різні технічні засоби навчання, театралізацію – розігрування різних сюжетів, які мають бути реалізовані на малюнку. Однак дитина ще не проникає за видимість речей, і це природно, тому що речі існують для неї та цікавлять її як об'єкт

практичної діяльності. Безпосередньо прийняті властивості предметів виступають перед дитиною як такі, що орієнтують їх практичне вживання.

«Дитина до вступу до школи має справу з окремими речами, їх зовнішніми властивостями та стосунками, а не з сутністю речей. Але між сутністю речей і тим, як вони з'являються нам, є величезна різниця. Сутність речей не лежить на поверхні, не дана безпосередньо в особистому досвіді, не може бути сприйнята безпосередньо. Вона розкривається в ході суспільно-історичного процесу пізнання та виробництва» [3, с. 21]. З вищесказаного, можна дійти висновку у тому, що заняття мають бути спрямовані на включення дітей у практичне освоєння різних галузей художньо образотворчої діяльності.

Іншою особливістю мислення дитини 5–7-річного віку є не розчленоване сприйняття різних властивостей та ознак речей. Така характеристика дітей старшого дошкільного віку свідчить, що інтеграція різних видів мистецтва сприятиме розвитку їх творчих здібностей. Прикладами інтеграції можуть бути такі завдання, як «Зобрази в малюнку те, що ти побачив і відчув у музиці», «Виготовлення декорацій та ляльок для вистави», де хлопці можуть виступати одночасно як артисти та як художники-декоратори.

У молодшому шкільному віці (7-9 років) відбувається інтенсивне накопичення уявлень про навколишній світ. Вивчаючи предмети та явища, порівнюючи та аналізуючи, учні пізнають їхню сутність. Поруч із конкретними уявленнями в дітей віком формуються і узагальнені поняття. Все це є гарною передумовою для розвитку творчих здібностей дітей на заняттях з образотворчого мистецтва.

Вік 7-9 років характеризується великою реактивністю, чутливістю до всього яскравого, нового, незвичайного, що, так чи інакше, викликає у дітей емоційний відгук. В основі цієї якості лежить не тільки звичка, що склалася отримання такого типу інформації, а й вікові особливості нервової системи.

Нервова система дітей молодшого шкільного віку відрізняється слабкістю як процесу збудження, і гальмування. Вважається, що головним результатом поведінки у цьому віці є емоція, а не свідомість. Емоції служать для дитини

своєрідною енергетичною підтримкою, необхідною для засвоєння матеріалу, і він інстинктивно прагне саме такого типу інформації.

Ще однією фундаментальною потребою цього віку є рух, що також пов'язано з рівнем дозрівання нервової та м'язової систем та психічних процесів. Дрібна мускулатура руки, яка ще не сформована в цьому віці, тренується в русі, активному дії, і дитина здатна витримати будь-яку статичну напругу, якщо вона емоційно мотивується, компенсується рухом думки. Рух є основою для формування всієї пізнавальної сфери дитини, тому робота в колективі та вільна творча обстановка сприяють формуванню та зміцненню пізнавальних процесів сприйняття, пам'яті, мислення, уяви, аж до 10 річного віку, тобто образотворча діяльність на початкових стадіях навчання відповідає найбільш фундаментальним потребам цього віку.

Особливості сприйняття та використання образотворчих засобів дитиною зумовлюють необхідність поступового та обережного підведення дітей до образотворчої грамоти, здійсненого з урахуванням ходу їхнього загального розвитку. Особливе місце цій проблемі відводиться в роботах О. Зазимко [16], В. Моляко [17], О. Музика [18], К. Кушнір, Ю. Розпутана [25], Н. Марцих [28] та ін.

Опанування навичками роботи з образотворчими матеріалами, розуміння їх виразних особливостей допоможе дітям процесі створення мистецько-творчих робіт. Це завдання досить складне, але коли діти бачать, як із різних матеріалів, різноманітними засобами можна своїми руками створювати цікаві твори – це, безперечно, є стимулом для активізації творчості та розвитку творчих здібностей дітей від 7 до 10 років. Послідовно виробляючи у дітей потрібні навички зображення, педагог повинен прагнути зберегти в дитячих малюнках їхню образну виразність і декоративність.

Наступною фундаментальною потребою цього віку є задоволення базових потреб, насамперед у прийнятті та безпеці, підтримці творчих здібностей дитини з боку батьків та педагогів. Дослідник Л. Максимова [32, с. 85] пропонує гіпотетичну модель творчості, в якій як джерело творчої активності

розглядається спонтанна активність дитини, що спрямовується образами можливого майбутнього, що складаються. У результаті цих образів з'являються суб'єктивно нові продукти. Дорослі, реагуючи на спонтанну активність дитини, сприяють її усвідомленню як суб'єкта, причини новоутворення. Прикладом позитивної реакції може стати похвала дитини за малюнки: «Це ти сам намалював? Молодець, у тебе вийшов гарний, незвичайний малюнок». Внаслідок такої підтримки інтерес до образотворчої діяльності у дитини зростатиме.

Усвідомленню ціннісних категорій сприяє пам'ять, яка в молодших школярів розвивається у напрямку посилення її довільності, зростання можливостей свідомого управління нею та збільшення обсягу смислової, словесно логічної пам'яті. Під впливом організованого і систематичного навчання у молодших школярів формується логічна пам'ять, що змінює співвідношення образної та словесно-логічної пам'яті. Діти починають встановлювати логічні зв'язки, робити висновки, виявляють елементи критичного мислення, що впливає на формування ціннісного ставлення і його вираження дитиною вербальним способом.

Великого значення у розвитку творчої активності надається науковцями уяві, яка дозволяє в повній мірі сприймати різні аспекти цінності, визначати своє ставлення до них, проєктувати їх у власній поведінці, відображати їх під час творчої діяльності. Л. Виготський обґрунтував положення, що в молодшому шкільному віці уява є новоутворенням цього періоду розвитку. Зароджуватись активна уява починає раніше, але саме її довільність є новоутворенням молодшого шкільного віку, в це час уява розвивається особливо бурхливо і має визначальний вплив на всі види діяльності і активності дитини [67].

На початку навчання уява молодшого школяра характеризується бурхливістю, яскравістю образів, некерованістю, перетворенням образів, що забезпечує фантазування дитини, але разом із тим і відображає об'єктивну дійсність, дозволяє поєднувати реальне і абстрактне [62].

Згодом уява набуває поступового розвитку, вдосконалюється відтворююча

уява, стає дедалі реалістичнішою і більш керованою. У процесі навчання уява набуває важливого значення: дозволяє передбачити майбутні результати і досягнення, формувати план своєї діяльності, спрямовувати свої дії на досягнення мети. О. Савченко вважає, що уява впливає на об'єктивне сприймання інформації дитиною, дозволяє систематизувати її або занурюватись в деталізацію будь-якого її аспекту. З розвитком уяви відбувається опанування учнями більш складної інформації, вирішенню завдань [63].

З розвитком уяви зростає її продуктивна функція, що дозволяє учням створювати складніші продукти діяльності, реалізовувати свої творчі здібності, формувати неординарну особистість [63].

Для розвитку уяви особливого значення набуває можливість молодшого школяра реалізовувати себе в різних видах діяльності, особливо в творчій активності. Якщо дитина відчуває дефіцит діяльнісного самовираження, і не має можливість виразити свої позицію, досвід, почуття, враження, думки, мрії тощо в будь-якому виді діяльності, то відсутність самореалізації призводить до сповільнення темпів не лише уяви, але й усіх психічних пізнавальних процесів, що в цілому гальмує формування творчого розвитку [64; 16].

Важливим для розвитку творчої активності у молодшому шкільному віці є розвиток такого специфічного виду уяви як емоційна уява, головною функцією якої є формування в дитини емпатії, здатності уявити і спрогнозувати свої дії у моральному вимірі. Таким чином, уява є важливою передумовою формування етичних цінностей дитини, її здатності прагнути до практичної їх реалізації у власних стосунках [40].

Зважаючи на тему дослідження, слід звернути увагу на особливості молодшого шкільного віку щодо розвитку уяви в образотворчій діяльності. Аналіз літератури доводить, що образотворча діяльність надає школярам змогу виявити та розвивати свою уяву, адже є творчою за своєю суттю, містить в собі оперування образами, дозволяє учневі активно з ними взаємодіяти, в тому числі трансформувати художні образи. Малюючи, дитина як виявляє, так і водночас розвиває свою уяву, разом із цим, посилює свої пізнавальні можливості, свою

здатність до навчання в контексті всіх інших видів діяльності [10].

Образотворча діяльність не тільки розвиває уяву дітей, а ще й надає їм можливість виразити те, що їх турбує, презентує досвід, переживання, думки дитини. Завдяки цьому виду діяльності, особистість дитини розвивається, має змогу проявитися та розкритися з достатньою повнотою продуктивних показників. Поряд із розвитком уяви, малювання дозволяє при уважному психологічному аналізі виявити, в якому стані перебуває дитини, що вона відчуває, чим стурбована, чи не знаходиться вона в критичному стані. Оскільки уява тісно пов'язана з усіма аспектами пізнавальної активності, то коли ми розвиваємо уяву через малюнок, ми одночасно розвиваємо також такі психічні процеси як пам'ять і мислення [30].

Якщо порівнювати, як працює уява дітей під час малювання, то можна дійти висновку, що саме в шкільному віці відбувається процес переходу від відтворювальних образів до створення нових, здійснюється «вихід за межі безпосереднього сприймання». Діти малюють також і те, що відбувається в реальному житті. Малювання, як і гра, допомагає дитині освоїти і оцінити соціальне оточення, світ, в якому вона живе, визначити оцінне ставлення до нього [42].

Таким чином, можна зробити висновок, що для розвитку творчої активності у молодшому шкільному віці уява є необхідною умовою та визначальним чинником для продуктивності пізнання: чим більше розвинена уява в молодшому шкільному віці, тим вищий рівень продуктивності буде досягнутим дитиною у творчих видах діяльності, що є доступними в цей період розвитку і в процесі якої цінності активно продукуються самою дитиною.

Особливу увагу слід звернути на психологічні особливості, що сприяють формуванню творчого розвитку в процесі сприймання творів образотворчого мистецтва. Серед вікових психологічних особливостей молодших школярів, науковці відзначають [20, с. 65]:

- наочно-образне мислення,
- емоційність,

- сприйнятливість,
- вразливість,
- активний характер,
- орієнтація на дію,
- бажання демонструвати себе.

Саме ці психологічні властивості молодших школярів забезпечують сенситивність естетичного сприймання творів мистецтва і формування загальнолюдських та естетичних цінностей.

У психолого-педагогічній літературі велике значення у розвитку творчої активності надається його першому – емоційно-чуттєвому рівню. Суб'єктивно виділеними, бажаними об'єкти і явища стають тоді, коли вони пов'язуються з позитивними емоційними переживаннями. Емоційне переживання сприяє появі позитивного чи негативного ставлення до певного об'єкта, що у значній мірі визначає характер і спрямованість дитячої діяльності.

Своєрідність емоцій в молодшому шкільному віці полягає у вразливості, безпосередності проявів і зовнішній виразності. Молодші школярі легко піддаються емоційним впливам, занурюються в емоційний стан і яскраво його виявляють із надзвичайною широтою емоцій, реактивністю [7, с. 16]. Дітям цього віку також характерна легкість переключення від однієї емоції до іншої. Згодом, з розвитком пізнавальних інтересів емоції набувають змістовності і стійкості, діти оволодівають уміннями керувати своїми емоційними станами, стають більш стриманими, врівноваженими. Впродовж навчання емоції представляють сферу, яка нерозривно пов'язана з пізнавальною мотивацією і формуванням творчого розвитку. Основним джерелом емоцій для дітей молодшого шкільного віку є освітня та ігрова діяльність, в процесі яких вони отримують переживання нового, здивування, сумніву, радощів пізнання, які, в свою чергу, впливають на формування пізнавальних інтересів [61].

Поступово розвивається усвідомлення своїх почуттів і розуміння їх виявлення в інших людей.

На раціональному рівні чуттєва оцінка поглиблюється, уточнюється, а

інколи і змінюється у зв'язку з розширенням знань про об'єкт оцінки, всебічним його аналізом, формуванням цілісного уявлення про те, що оцінюється. Первинна чуттєва реакція на явище доповнюється аналітичною перевіркою на інтелектуальному етапі становлення оцінного судження, здійснюються мисленнєві операції, спрямовані на оцінку об'єкта.

Розвитку творчої активності у молодшому шкільному віці сприяють загально-позитивне відношення дитини, широта інтересів, допитливість, які виявляються в діапазоні явищ навколишнього життя, до якого молодший школяр виявляє активний інтерес. Широта інтересів виявляється в творчих, рольових іграх за сюжетами історій, книг, кінофільмів, у процесі яких реалізуються соціальні інтереси молодших школярів, їхня емоційність, колективні ігрові співпереживання [4; 17;].

Діапазон розумової активності молодших школярів виявляється в допитливості, розвитку інтелектуальної потреби, трансформації пізнавальних мотивів: від інтересу до окремих фактів діти переходять до інтересу до закономірностей і принципів, що пов'язано з розвитком логічного мислення, спостерігається формування інтересу до способів придбання знань, мотивів самоосвіти, які представлені інтересом до додаткових джерел знань, використанням додаткової літератури [61]. Сприятливими умовами в розвитку пізнавальної сфери і формуванні ціннісного ставлення до пізнавальної діяльності, розуміння, є допитливість, безпосередність, відкритість, довірливість молодших школярів, їхня віра в незаперечний авторитет вчителя і готовність виконувати будь-які його завдання.

Для розвитку творчої активності важливо враховувати взаємозв'язок між розумінням і переживанням. У цьому складному процесі часто відбувається ототожнення знань і переживань, між ними проводиться прямолінійний зв'язок, здатність до усвідомлення якого формується в дітей молодшого шкільного віку і безпосередньо впливає на формування творчого розвитку.

Характерною особливістю дітей молодшого віку, яка сприяє формуванню творчого розвитку є здатність до наслідування, в ході якого набувають значної

ролі оцінка й самооцінка дій і вчинків, взаємо- та самоконтроль у поведінці й діяльності [25]. В процесі спілкування дитина наслідує поведінку дітей по групі, вчителя, батьків. У формуванні власної самооцінки відстежуються певні закономірності, які виявляються на початку в оцінці своїх зовнішніх вчинків та дій, згодом поступово включаються в сферу самооцінки різні внутрішні моральні якості своєї особистості: правдивість, чесність, скромність, ввічливість, справедливість, колективізм. Самооцінка молодших школярів конкретна, ситуативна, багато в чому визначається оцінкою вчителя. На самооцінку впливає оцінка дитини з боку дорослих, яку діти поступово навчаються узгоджувати з самооцінкою, завдяки чому вона набуває більшої об'єктивності. Рівень домагань формується насамперед внаслідок досягнутих успіхів і невдач у попередній діяльності [25]. Коли в освітній діяльності дитини невдач більше ніж успіхів, а вчитель постійно зміцнює нестачу успіху дитини низькими оцінками, то результатом стає розвиток почуття невпевненості в собі та неповноцінності, які мають тенденцію поширюватися й на інші види діяльності і гальмують або руйнують формування творчого розвитку.

У формуванні самосвідомості молодших школярів велику роль відіграє діяльність, в процесі якої діти самостійно набувають практичних умінь і навичок, і коли здобувають кінцевий результат, продукт своєї діяльності, то отримують велике задоволення, що впливає на самооцінку і збагачує систему особистісних цінностей. В молодшому шкільному віці дитина починає розуміти, що вона є індивідуальністю, яка піддається соціальним впливам: вона зобов'язана вчитися і в процесі навчання змінювати себе, присвоюючи колективні знаки (мову, цифри тощо), колективні поняття, знання, ідеї, які існують у суспільстві, систему соціальних очікувань стосовно поведінки і творчого розвитку; водночас дитина переживає свою унікальність, свою самість, прагне затвердити себе серед дорослих і однолітків. Самосвідомість дитини інтенсивно розвивається, а її структура зміцнюється, наповнюючись новими ціннісними орієнтаціями [10; 58].

Таким чином, можна зробити висновок, що 7-9-річний вік є найбільш

сприятливим для розвитку образотворчих здібностей, а специфіку психофізіологічних особливостей дітей даного віку необхідно враховувати, щоб правильно організувати виховний та освітній процес.

1.3. Педагогічний потенціал образотворчого мистецтва в контексті формування розвитку творчої активності молодших школярів

Концепцією «Нова українська школа» одним із найважливіших завдань передбачено значне поліпшення мистецької освіти та естетичного виховання учнів, зазначено необхідність розвитку почуття прекрасного, формування високого естетичного смаку, вміння розуміти і цінувати твори мистецтва, пам'ятники історії та архітектури, красу і багатство рідної природи [38].

Виховні завдання освітньої галузі «Мистецтво» окреслено у Державному стандарті початкової загальної освіти: формування у дітей ціннісного ставлення до мистецтва та навколишнього світу, здатності до сприймання, розуміння і творення художніх образів, задоволення потреб в художньо-творчій самореалізації і духовному самовдосконаленні.

Педагогами й психологами доведено, що найбільш ефективним засобом виховання людини є мистецтво, творення прекрасного й зустріч із ним. Як зазначає Л. Михайлова, «у будь-який період свого розвитку суспільство стикається з проблемою: мистецтво здатне суттєво, і в той же час по-різному, впливати на свідомість людини, а отже, необхідність пошуків дієвих шляхів використання його виховної функції кожного часу залишається актуальним» [32, с. 26].

Мистецтву належить важлива роль у формуванні творчого розвитку молодших школярів, його освітній потенціал сприяє розвитку вміння розуміти, цінувати красу й багатство довкілля. Проблема впливу різних видів мистецтва на особистість школяра є предметом дослідження сучасних науковців (О. Гайдамака, О. Комаровська, Л. Масол, Н. Миропольська, Г. Падалка,

О. Щолокова тощо).

Так, проблему формування естетичної культури школярів засобами мистецтва слова і театру висвітлено у теоретичних і методичних дослідженнях Н. Миропольської; педагогічні умови розвитку художньої обдарованості особистості визначено і охарактеризовано в працях О. Комаровської; концепцію інтегративної мистецької освіти, її компетентнісних засад і технологічних вимірів обґрунтовано в теорії та втілено в практику Л. Масол.

Педагогічні дослідження освітніх аспектів образотворчої діяльності в художньо-естетичному розвитку особистості дитини висвітлюють питання: освітнього змісту графіки, живопису, скульптури (В. Касьян, М. Чистяков); оволодіння художньою технікою в процесі творчої діяльності (М. Ростовцев); здатності використовувати графічний і живописний інструмент, опанування різноманітних технічних прийомів в процесі образотворення (В. Кузін і ін.); програмного і методичного забезпечення (І. Глинська, М. Кириченко, С. Коновець, Л. Любарська, Б. Неменський, М. Ростовцев, П. Якобсон та ін.).

Виховний вплив образотворчого мистецтва на формування особистості, її духовне зростання, розвиток естетичних почуттів, гуманістичного ставлення до навколишньої дійсності підкреслювався філософами і педагогами (Л. Аристова, В. Григоренко, А. Лебедева, Е. Москальова, О. Половіна, І. Регейло, В. Сухомлинський та ін.).

Образотворча діяльність є одним із найулюбленіших видів творчості учнів початкової школи і передбачає цілеспрямований систематичний розвиток здатності дитини бачити красу навколишнього світу, вирішує завдання з «формування естетичного ставлення, естетичних почуттів, основ естетичного смаку, та передбачає взаємозалежність, взаємозумовленість таких компонентів: розширення художньо-теоретичних знань у галузі мистецтва; розвиток здатності адекватного сприймання дійсності, художніх образів; організацію художньотворчої діяльності, побудованої на засадах її наскрізного характеру і поступового підвищення рівня її самостійності» [5, с. 51].

З'ясування сутності образотворчого мистецтва як художнього феномену та

соціально-історичних передумов використання його педагогічного потенціалу в духовному зростанні особистості постає необхідним у нашому дослідженні для визначення особливостей формування творчого розвитку учнів початкової школи засобами образотворчого мистецтва.

Образотворче мистецтво як форма художньої творчості з відтворенням візуально сприйнятої дійсності, що не змінюється в часі і просторі, має свою специфіку: відображення об'єктів навколишнього світу у художніх образів на площині (графіка, малярство тощо) та в просторі (скульптура). Дійсність, створена засобами образотворчого мистецтва, не лише унаочнюється в художніх образах з усіма властивостями реального світу: об'ємом, кольором, просторовістю, матеріальною формою предмету, світлоповітряним середовищем тощо, але й відтворює розвиток подій у часі, духовний склад людини, її психологію.

Засоби виразності, відображення дійсності в образотворчому мистецтві різняться в різних його видах: живописі, графіці, скульптурі, що необхідно враховувати для формування ціннісного ставлення до їх творів.

Існує безліч видів образотворчої діяльності, спрямованих на розвиток творчої активності у дітей молодшого шкільного віку. Це малювання, ліплення, аплікація, конструювання, графіка, змішані види діяльності, нетрадиційні прийоми. Кінцевим результатом образотворчої творчості стає її продукт, представлений у певній формі вираження, з конструктивними характеристиками. Творчі здібності дітей у образотворчій діяльності обумовлені ступенем включеності до неї дитини, проявом дитиною індивідуальної активності і під час технічних завдань – доборі кольору, форми, композиції.

Малювання – це «мистецтво зображати на площині, дійсно існуючі чи уявні предмети з позначенням їх форм лініями та різного ступеня висвітлення цих форм за допомогою більш менш сильного покриття їх якоюсь одноколірною речовиною» [12, с. 55].

Ліплення – це діяльність, що дозволяє надати форму пластичному матеріалу (пластиліну, глині та ін.) за допомогою рук та допоміжних

інструментів – стеків тощо.

Аплікація – це «створення художніх зображень наклеюванням, нашиванням на тканину або папір різнокольорових шматочків будь-якого матеріалу (тканина, папір, хутро, соломка тощо); зображення, візерунок, створений у такий спосіб» [12, с. 55]. Ця діяльність заснована на вирізанні, накладення та закріплення різних форм на певному фоновому матеріалі. Аплікація може бути предметною; сюжетною, декоративною. У роботі з аплікацією дошкільнят знайомлять із різноманітними матеріалами, техніками вирізування, прикріплення деталей, створенням різних колажів, сюжетних аплікацій.

Конструювання – це практична діяльність дітей, спрямовану отримання певного, заздалегідь задуманого продукту. Конструювання в дошкільному віці тісно пов'язане з грою та є діяльністю, що відповідає інтересам дітей. Продукти дитячого конструювання, як правило, призначаються для практичного використання у грі.

Графіка (малюнок і художні друковані твори) дозволяє створювати художній образ за допомогою різних за забарвленням ліній, штрихів і плям, що наносяться на поверхню листа, і передачі їх освітленості, співвідношення світла і тіні.

Мистецтво живопису надає можливість на площині за допомогою кольору відобразити сутність предметів реального світу, перетворених творчою уявою художника. Живопис підрозділяється на: монументальну (фреска, мозаїка), станкову (полотно яке створюється на мольберті). Твори живопису представлено різноманітними жанрами: портретом (відтворення зовнішнього вигляду і внутрішнього світу людини), пейзажем (відображення навколишнього світу у всьому різноманітті його форм), натюрмортом (зображення предметів побуту, знарядь праці, квітів, фруктів), історичним жанром (відображення історично важливих моментів життя суспільства), побутовим жанром (відображення повсякденного життя людей, звичаїв, традицій народу), іконописом (створення молитовного образу), анімалізмом (зображення тварини).

Скульптура освоює світ у пластичних образах і застосовує для художньої виразності камінь, бронзу, мармур, дерево, сталь, пластик, бетон та інші матеріали. В образотворчому мистецтві скульптура представлена різновидами: об'ємною тривимірною (круговою) і рельєфом (горельєфом – високий рельєфом; барельєфом – низьким рельєфом); контррельєфом (врізним рельєфом). За визначенням скульптура буває монументальною (пам'ятники, монументи, меморіали), декоративною (предмети дрібної пластики для прикраси побуту), станковою (призначена для прикраси внутрішніх приміщень).

Образотворче мистецтво у сукупності своїх видів створює реальну картину життя людини та природи, а також наочно втілює ті образи, яких немає в реальності, які є наслідком людської фантазії.

Використання мистецтва як педагогічного впливу на розвиток особистості дитини має свої історичні корені. Початок наукового обґрунтованого використання засобів образотворчого мистецтва в шкільній практиці дослідники пов'язують з ім'ям видатного чеського педагога Я. Коменського (1562-1670), ідеї якого продовжували видатні педагоги, митці, науковці: К. Ушинський зазначав, що систематичне навчання дитини малюванню необхідно починати з семи років, оскільки вважав його ефективним засобом розвитку мислення, емоційно-чуттєвої сфери, самовдосконалення [66]; Т. Шевченко наголошував на необхідності вивчення основ образотворчого мистецтва, введення малювання у коло навчальних предметів [68]; Ф. Шміт вказував на вагоме значення образотворчого мистецтва у формуванні творчої особистості дитини молодшого шкільного віку і стверджував, що дитина відтворює не дійсність, а образи своєї фантазії, що вимагає від учителів вирішення завдання зі збагачення внутрішнього світу учнів, розвитку їхньої спостережливості, уяви, фантазії [66].

Викладанню образотворчого мистецтва в зарубіжній школі приділяється також значна увага, але підходи в освіті учнів початкової школи різняться. Так, в Італії учні молодших класів долучаються до вивчення форми як особливого утворення на основі природного інтересу до нескінченної варіативності форм, тому навчальне завдання полягає у розумінні зв'язків між ними та їхньому

створенні. Італійські педагоги вважають, що така пізнавальна діяльність розширює творчі можливості учнів, допомагає мислити оригінально і нестандартно, сприяє розвитку естетичної культури, що загалом впливає на формування ціннісної сфери. Але такий підхід демонструє відсутність матеріалу для розвитку уяви у дітей, прикладом чого слугує малювання на кшталт «графічної мови» М. Монтесорі з суто технічними завданнями з обрисовування контурів, розмальовування готових рисунків для розрізнення кольорів [66].

Педагогічні підходи в німецькій школі до малювання в молодших класах пов'язуються з наочним і предметним навчанням за методикою Г. Кершенштейнер, в інтегративній основі якої кожний урок повинен бути уроком рідної мови та вправлянням в умінні складати художні орнаменти й малюнки для декорування різних шкатулок, полицок, декоративних тарілок, ваз тощо [66].

Значна увага приділяється малюванню в початкових школах Франції завдяки закону про обов'язковість художньої освіти на всіх ланках школи (1982 р.), що забезпечується: залученням в освітні заклади професіоналів для роботи в спеціально створених при школах студіях; розширеним викладанням дисциплін художньо-естетичного циклу; поглибленням змісту навчальних програм; розвитком творчих і пізнавальних здібностей учнів через досвід їх безпосереднього спілкування з різними видами мистецтва; використанням під час занять з архітектури, графіки, скульптури різних аудіовізуальних засобів; випуск для школи спеціальних серій репродукцій творів видатних художників, підручників з художніх дисциплін тощо. На уроках живопису учні навчаються естетичному сприйманню творів мистецтва, двічі на місяць у школі виставляється репродукція картини одного з художників-класиків, за якою організується обговорення у формі діалогу з висловленням учнів про власне сприймання. Після ознайомлення із запропонованою експозицією в школі чи в музеї школярі виконують практичні роботи, виявляють власне ставлення, бачення, розуміння, творчість [22]. Досвід французької школи містить практику діяльнісного підходу у формуванні творчого розвитку учнів під час опанування

мистецьких дисциплін.

Цікавий і самобутній досвід навчання естетичним дисциплінам має Японія, яка з 1962 року вирішувала завдання «програми формування людини»: інтелектуального і фізичного розвитку, морального виховання, естетичного і художнього вдосконалення. Завдяки збільшенню до 6 годин на тиждень викладання мистецтва в японській школі, згодом країна досягає неймовірного успіху у різноманітних галузях економіки [63]. Світоглядна позиція пронизує навчання всім дисциплінам, особливо мистецького спрямування, згідно з якою людина є невіддільним елементом природи, повинна органічно зливатися з нею, уміти розуміти, відчувати природу, відображати свої почуття до неї у всіх формах своєї діяльності, у своєму одязі, в будівлі житла тощо. Виражений аксіологічний аспект освіти з перших років навчання в початковій школі активно формує в учнів цінності вищого рівня, здатність гідно оцінити красу природи і гармонійного життя в ній [43].

Сучасні зарубіжні концепції естетичного виховання та творчого розвитку учнів англomовних шкіл (Великобританії, Канади, США) демонструють інтеграцію двох течій: «виховання через мистецтво» і «виховання у мистецтві», в яких мистецтво виступає як методологія навчання і як галузь пізнання. Інтегруючим компонентом цих теорій є орієнтація на виховання особистості з естетичним світоглядом, в основі якого лежать взаємолюдські цінності і пріоритети. Професор Сассекського університету Пітер Еббс розглядає художню діяльність як активацію естетичного поля, а процес сприймання мистецтва – як своєрідний політ у мистецький космос, що об'єднує евристичне з гедоністичним, тобто пізнання з насолодою [68].

Вивчення здобутків зарубіжних учених-педагогів щодо запровадження форм і методів естетизації освітнього процесу доводять актуальність використання мистецтва у вирішенні проблеми становлення людської особистості. М. Лещенко вважає, що з новаторських позицій досвід сучасної зарубіжної педагогіки є перспективним, адже забезпечує взаємозв'язок між «естетичним», «емоційним», «творчим», «індивідуалізованим» вихованням,

розкриває естетико-виховні можливості всіх навчальних дисциплін, зовнішнього середовища, що в найвищій мірі сприяє формуванню цінностей в учнів [27, с. 6].

Образотворче мистецтво у вітчизняній початковій школі базується на естетичному сприйманні творів мистецтва, художній грамоті та знаннях, художньо-творчій діяльності. Образотворча грамота полягає у засвоєнні засобів образотворчого мистецтва, завдяки яким учень здатний розкрити своє світовідчуття не лише на заняттях з образотворчого мистецтва, а й на заняттях з музики, природознавства, читання, мови та ін., що сприяє формуванню творчого розвитку.

Сучасні джерела містять різні концептуальні підходи до викладання образотворчого мистецтва в українській початковій школі, що впливає на результат формування цінностей у молодших школярів. Здебільшого освітній процес його пов'язують з формуванням сукупності знань, умінь і навичок, а творче самовираження учнів заявляється в контексті їх індивідуальних особливостей внаслідок сформованої мистецької компетентності.

Незважаючи на визнання більшістю дослідниками навчання як найбільш ефективного шляху у забезпеченні успішності оволодіння дитиною образотворчою діяльністю, одночасно в їхній праці пропонуються суперечливі підходи щодо визначення змісту навчання. Так, Е. Ігнат'єв метою навчання образотворчому мистецтву ставить наближення діяльності дитини до «елементарних основ цілком грамотного реалістичного зображення». В. Мухіна, не відкидаючи організованих і стихійних форм навчання, робить акцент на ролі учителя, який прямо втручається в процес, показує як малювати і надалі керує образотворчою діяльністю.

Разом із тим, А. Бакушинський, В. Пестель, Ф. Шміт та ін. переконливо стверджують, що будь-яке втручання з боку дорослого в образотворчий процес дитини призводить до фальші, нещирості продуктів дитячої творчості. Функція педагога, на думку В. Пестеля, полягає у тому, щоб «спостерігати, стежити за процесом праці дитини, організовувати роботу, змінювати матеріал і, словом, збуджувати спостережливість, увагу й активність дитини».

Дослідники Г. Лабунська, Г. Назаревська, Е. Рожкова, визнаючи можливість педагогічного втручання дорослого в образотворчий процес молодшого школяра, вважають, що «навчання малюванню варто розуміти не стільки як засвоєння учнями якогось вузького кола знань і умінь, скільки як розвиток сприйняття дитини». Оволодіння лише тільки грамотністю, на їхню думку, знижує можливість творчої роботи учнів над зображенням.

Дослідження сучасного вітчизняного науковця В. Кардашова доводять, що в сучасній школі переважає домінування художньої інформації й елементів грамотності, яке не пов'язане з єдиним процесом розвитку «художньо-творчих сил особистості», у зв'язку з чим сприйняття творів мистецтва школярами відбувається на аналітичному рівні, що гальмує творчу активність дитини і вимагає орієнтації на суб'єктивно-емоційний зміст діяльності молодших школярів. Такий підхід до організації сприймання художніх творів і художньотворчого самовираження молодших школярів, на нашу думку, сприятиме формуванню творчого розвитку засобами мистецтва [22].

Отже, аналіз науково-методичної літератури дозволив охарактеризувати педагогічний потенціал образотворчого мистецтва в контексті формування творчого розвитку учнів початкової школи. З'ясовано, що образотворче мистецтво характеризується унікальними можливостями впливу на особистість дитини і має розглядатися як універсальний чинник формування світоглядних уявлень, творчого розвитку і духовно-творчих можливостей, а не лише як джерело розвитку спеціальних художніх умінь для відображення довкілля. Доведено, що формування ціннісного ставлення до об'єктів та явищ навколишнього світу відбувається під час опанування елементів мови різних видів образотворчого мистецтва. Виявлено специфіку мовних елементів графіки, живопису, скульптури, які пов'язані з усіма аспектами візуального сприйняття та допомагають молодшому школяру виразити особистісно-ціннісне ставлення до навколишнього світу в процесі власної художньо-практичної діяльності.

На основі досліджень сучасних вітчизняних науковців можна зробити наступний висновок: молодший шкільний вік є періодом інтенсивного

формування особистості, що надалі впливає на становлення характеру і особистості в цілому. До вікових особливостей дітей початкової школи науковці відносять: незначний соціальний та моральний досвід, вразливість і пластичність до морально-етичних впливів, імпульсивність та безпосередність поведінки дитини, бажання постійно розширювати коло спілкування. Узгодження поведінки та усвідомлення моральних явищ життя в цьому віці характеризуються емоційними узагальненнями, аналізом ситуацій та вчинків, які відповідають загальнолюдським етичним цінностям. Великого значення у розвитку творчої активності науковцями надається уяві, яка дозволяє в повній мірі сприймати різні аспекти цінності, визначати своє ставлення до них, проєктувати їх у власній поведінці, відображати їх під час творчої діяльності. Наочно-образне мислення, емоційність, сприйнятливність, вразливість, активний характер, орієнтація на дію, бажання демонструвати себе – забезпечують сенситивність естетичного сприймання творів мистецтва і розвиток творчої активності.

Охарактеризовано педагогічний потенціал образотворчого мистецтва в контексті формування творчих здібностей та розвитку творчої активності, учнів початкової школи. З'ясовано, що образотворче мистецтво характеризується унікальними можливостями впливу на особистість дитини і має розглядатися як універсальний чинник формування світоглядних уявлень, творчого розвитку і духовно-творчих можливостей, а не лише як джерело розвитку спеціальних художніх умінь для відображення довкілля. Доведено, що творче ставлення до об'єктів та явищ навколишнього світу відбувається під час опанування елементів мови різних видів образотворчого мистецтва. Виявлено специфіку мовних елементів графіки, живопису, скульптури, які пов'язані з усіма аспектами візуального сприйняття та допомагають молодшому школяру виразити особистісно-ціннісне ставлення до навколишнього світу в процесі власної художньо-практичної діяльності.

РОЗДІЛ 2

ЗМІСТ І РЕЗУЛЬТАТИ ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ РОЗВИТКУ ТВОРЧОЇ АКТИВНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ЗАСОБАМИ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА

2.1. Діагностика стану сформованості творчої активності молодших школярів

На основі проведеного аналізу науково-теоретичних досліджень проблеми сформованості та розвитку формування творчої активності молодших школярів початкової школи засобами образотворчого мистецтва, з'ясування вікових особливостей молодших школярів та визначення педагогічного потенціалу образотворчого мистецтва на розвиток творчої активності учнів молодшої школи, експериментальну частину дослідження спрямовано на вивчення стану сформованості творчої активності в учнів початкової школи Запорізької гімназії № 50 Запорізької міської ради Запорізької області. Проаналізувавши теоретичний матеріал, вивчивши стан досліджуваної проблеми в освітній практиці, ми припустили, що рівень сформованості творчої активності учнів початкової школи значно зросте, якщо запровадити систему урочної та позаурочної діяльності з образотворчого мистецтва.

Для перевірки правильності нашої гіпотези з жовтня 2022 року по грудень 2022 року було проведено дослідно-експериментальну роботу серед учнів Запорізької гімназії № 50. У дослідженні прийняли участь 43 учасники (учнів), яких розподілено на дві групи:

- контрольну групу (КГ) – 2-А клас (22 дитини);
- експериментальну групу (ЕГ) – 2-Б клас (23 дитини).

Дослідно-експериментальна робота передбачала 3 етапи: констатувальний, формувальний та контрольний. В даному підрозділі описується перший етап – констатувальний – формувальний та контрольний етапи описано в наступних розділах даної роботи.

I етап – констатувальний етап. Мета: виявлення реального стану сформованості творчого розвитку учнів початкової школи засобами образотворчого мистецтва. Констатувальний етап дослідження спрямовувався на розв'язання наступних завдань:

- розроблення критеріїв і показників творчого розвитку учнів початкової школи;
- визначення змістовної сутності рівнів сформованості творчого розвитку учнів початкової школи;
- розроблення діагностичного інструментарію визначення рівнів сформованості творчого розвитку учнів початкової школи;
- визначення складу вибірки експериментальної та контрольної груп;
- виявлення вихідного рівня сформованості творчого розвитку учнів початкової школи засобами образотворчого мистецтва.

За структурну основу сформованості творчої активності в учнів початкової школи засобами образотворчого мистецтва наступні компоненти:

1) Когнітивно-змістовий компонент є універсальним щодо пізнання індивідом естетичних цінностей образотворчого мистецтва, обізнаності в особливостях різних видів мистецтва, уміння аналізувати явища та об'єкти навколишнього світу і висловлювати судження щодо них з ціннісних позицій. Його функціями є осмислення, пізнання і розширення аксіологічної та естетичної інформації, яка дає змогу усвідомити та вдосконалити власну систему естетичних цінностей. Вимагає від учнів якісної обробки інформації у вигляді розуміння, відтворення, застосування, аналізу, синтезу, оцінювання. Такий зв'язок дозволяє учневі скласти думку про цінність сприйнятого матеріалу для його подальшого використання в повсякденному житті.

2) Сенсорно-перцептивний компонент відображає розвиток емоційної чутливості, естетичної насолоди, естетичного смаку; зумовлює здатність до емоційного відгуку на переживання мистецьких творів, уміння висловлювати оцінні судження щодо сприйнятого і свідчить, про те, яку цінність має для особистості мистецтво, про ступінь відчуття емоційного змісту творів мистецтва

у процесі сприймання, здатність до естетичної оцінки явищ та об'єктів навколишнього світу. Емоційні та емпатійні прояви естетичного переживання впливають на ціннісні ставлення, розкривають глибину естетичних почуттів, виконують комунікативну функцію.

3) Мотиваційно-творчий компонент включає мотиви, потреби, інтереси і готовність індивіда до естетичної діяльності, інтерпретацію емоційної сфери, спілкування з творами мистецтва, їх активного споживання, прагнення до творчого пошуку, реалізації своїх бажань, потреб у мистецькій діяльності та самостійного творення естетичних цінностей [48].

Базуючись на даних психолого-педагогічних досліджень, теоретичних положень про розвиток творчої активності, вікові особливості молодших школярів та педагогічний потенціал образотворчого мистецтва, визначено критерії, за якими можна виявити рівні сформованості творчої активності молодших школярів засобами образотворчого мистецтва:

1) Пізнавальний критерій передбачає наявність сформованості особистоціннісного ставлення молодших школярів до образотворчого мистецтва, виявляє розвиток окремих характеристик мисленнєвих операцій дитини, як то: уявлення про образотворчі види мистецтва, засоби відображення навколишнього середовища; розуміння особливостей елементів мови образотворчих видів мистецтва; уміння виявляти особисте ставлення до художнього образу та висловлювати оцінне судження щодо нього з естетичних позицій. До показників пізнавального критерію належать: інтерес до образотворчого мистецтва; прагнення до виявлення особистісно-ціннісного ставлення до творів живопису та вираження оцінного судження щодо його творів.

2) Емоційно-ціннісний критерій формування ціннісного ставлення до навколишнього світу виражає емоційно-чуттєве ставлення до його об'єктів та явищ, мистецьких образів, на які спрямовані емоції. Зміст емоційно-ціннісного критерію формування естетичного ставлення розкривається через показники: емоційне оцінювання творів образотворчого мистецтва; здатність до емоційного

відгуку й естетичних переживань, пов'язаних зі сприйняттям явищ дійсності та мистецьких творів, вміння насолоджуватися прекрасним.

3) Діяльнісно-творчий критерій виявляє потребу в спілкуванні з творами мистецтва; інтерес до образотворчого мистецтва та мистецької діяльності, як засобу відображення навколишнього світу; здатність до самовираження художніми засобами і характеризується творчим підходом молодших школярів до виконання завдань, рівнем розвитку продуктивності уяви, виявляє оригінальність та нестандартність мислення. Спрямований на активізацію уяви, фантазії учнів у процесі створення художніх образів. Зміст діяльнісно-творчого критерію формування естетичного ставлення до навколишнього світу у молодших школярів розкривається через показники: здатність до створення цінностей образотворчими засобами; самореалізація в художньо-продуктивній діяльності.

На підставі теоретичного аналізу були визначені три основні рівні розвитку творчої активності дітей молодшого шкільного віку засобами образотворчого мистецтва:

1) Високий рівень розвитку творчої активності характеризується бажанням учня отримувати естетичну насолоду від творів образотворчого мистецтва. Дитина розуміє естетичне значення творів образотворчого мистецтва, здатна до естетичного сприймання й аналізу художнього твору, обізнана в видах образотворчого мистецтва, його особливостях, жанрах. Рівень характеризується високим ступенем розуміння сутності базових категорій цінностей, наявністю естетичних знань, усвідомленням важливості розуміння їх суті та вміння застосовувати їх на практиці. В учнів розвинене креативне, логічне та самостійне мислення, відзначається рівновага емоційно-ціннісного та когнітивного компонентів творчого розвитку, що виявляється в логічному викладенні естетичних ціннісних суджень. Учень вдало зіставляє художній образ із художнім ідеалом, має розвинене образне мислення. Учень проявляє стійкий інтерес до образотворчого мистецтва, художньо-творчої діяльності, прагне до всебічного естетичного саморозвитку. Означений рівень характеризується

достатньо високо вираженим рівнем зацікавленості в освітньому процесі, який ґрунтується на позитивному ставленні до процесу отримання знань та позитивних емоціях від процесу спілкування з творами образотворчого мистецтва.

2) Середній рівень розвитку творчої активності характеризується вмінням учнів адекватно сприймати твір образотворчого мистецтва, відчуттям певної складності в аргументованому доведенні власної думки щодо естетичної значущості художнього твору. На цьому рівні учень проявляє недостатню обізнаність з образотворчого мистецтва. Він бере участь у виховних заходах, та не проявляє достатнього інтересу та ініціативи під час художньо-творчої діяльності. Це обумовлюється бажанням не відриватися від колективу та іншими заохоченнями, а не власним бажанням до саморозвитку і отримання естетичної насолоди. Навички художньої діяльності стійкі, але творчо використовувати їх не вміє. Достатньо розвинені розуміння сутності базових категорій, наявні достатні естетичні знання, вміння застосовувати їх на практиці, але не завжди вистачає компетентності в практичній реалізації. Означений рівень характеризується достатнім рівнем зацікавленості в освітньому процесі, який ґрунтується на позитивному ставленні до отримання естетичних знань та позитивних емоціях від спілкування з творами образотворчого мистецтва.

3) Початковий рівень – у молодшого школяра фрагментарне естетичне сприйняття, відсутність образних узагальнень та асоціацій, у сприйманні художніх творів не здатний до адекватної естетичної оцінки, аргументованого доведення своїх естетичних уподобань. До самостійного розвитку ставиться пасивно, участі в художньо-творчій діяльності класу не бере. При оцінці твору образотворчого мистецтва спирається здебільшого на емоційні враження. Простежується ситуативна, нестійка, не завжди самостійна творча активність, яка виявляється лише під впливом зовнішніх, випадкових ситуативних чинників. Учень частково розуміє сутність базових ціннісних категорій, естетичні знання і вміння застосовувати їх на практиці досить поверхові.

Відповідно до вищезазначених критеріїв і показників було визначено

методи експериментального дослідження щодо перевірки ефективності теоретичної моделі формування творчого розвитку дітей молодшого шкільного віку засобами образотворчого мистецтва, які репрезентовано в таблиці 2.1.

Таблиця 2.1

Методична карта дослідження рівнів сформованості творчого розвитку учнів молодшого шкільного віку засобами мистецтва

№	Критерії	Показники	Методика діагностики
1	Пізнавальний	інтерес до образотворчого мистецтва; прагнення до виявлення особистісно-ціннісного ставлення до творів мистецтва та вираження оцінного судження щодо його творів.	Програма педагогічного спостереження (Додаток А). Інтерв'ю (Додаток Б).
2	Емоційно-ціннісний	емоційне оцінювання творів образотворчого мистецтва; - здатність до емоційного відгуку й естетичних переживань, пов'язаних зі сприйняттям явищ; дійсності та мистецьких творів, вміння насолоджуватися прекрасним.	1.«Мій настрій у кольорі» (Додаток В) 2.«Емоційне занурення» (Додаток Г)
3	Діяльнісно-творчий	здатність до створення цінностей образотворчими засобами; самореалізація в художньо продуктивній діяльності.	Методика «Казкова країна» (Додаток Д).

На початку експериментального дослідження було проведено вихідне дослідження загального стану розвитку творчої активності засобами образотворчого мистецтва. Для визначення стану сформованості творчого розвитку за пізнавальним критерієм була застосована програма педагогічного спостереження та методика «Інтерв'ю» (додатки А, Б).

Педагогічне спостереження відбувалось за декількома напрямками:

Які види мистецтва цікавлять учнів більше?

Чи виявляють учні інтерес до образотворчого мистецтва?

Як це проявляється?

Спостереження за їх зовнішнім виглядом та поведінкою. Спостереження сприяло виявленню значної кількості учнів, які цікавляться співами,

малюванням, танцями. Не виявлено інтересу учнів до споглядання творів образотворчого мистецтва. У сприйманні картини переважній більшості учнів характерно звернення уваги на зміст зображених об'єктів, які діти перераховують без усвідомлення художньої ідеї і цінності.

Відповіді на ставлення до зображення найчастіше однозначні – «подобається», «не подобається», при поясненні свого ставлення, свого емоційного стану, який викликає картина, діти відчувають труднощі.

Методика «Інтерв'ю» показала, що більшість дітей люблять творчість, але інтерес виявляють лише до одного з видів.

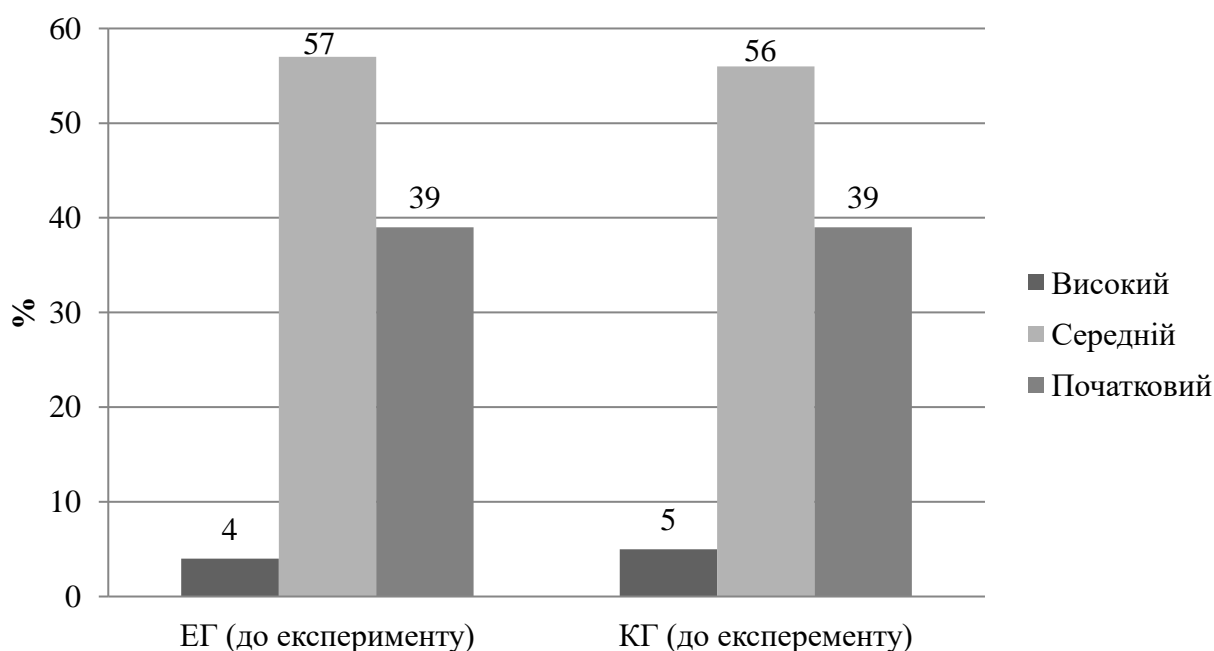

Рисунок 2.1. Рівні сформованості творчої активності учнів початкової школи за пізнавальним критерієм (констатувальний етап)

Відвідують гуртки переважно дівчата, але з ініціативи батьків. Хлопці надають перевагу спортивним секціям. Діти відвідують музеї і виставки лише за ініціативною і організації класного керівника. Незначна кількість дітей виявляє інтерес до читання книг, більшість звертається до читання з причини виконання шкільних завдань або змушень батьків.

На основі показників визначено наступні рівні сформованості творчого розвитку учнів початкової школи за пізнавальним критерієм: високий – 5%, середній – 56%, початковий – 39% в КГ і високий – 4%, середній – 57%, початковий – 39% в ЕГ (рис. 2.1.).

Для виявлення рівнів сенсорно-перцептивного компоненту, а саме розвитку емоційної чутливості, естетичної насолоди, естетичного смаку; здатності до емоційного відгуку на переживання мистецьких творів, уміння висловлювати оцінні судження щодо сприйнятого, було використано методику «Мій настрій у кольорі» (Додаток В) та методику «Емоційне занурення» (Додаток Г). З метою виявлення емоційно-ціннісного ставлення до образотворчого мистецтва запроваджено методику «Мій настрій у кольорі». Ефективність методу підтверджена низкою досліджень, де акцентується увага на зв'язку кольорів та емоцій. Учням пропонувалось переглянути твори образотворчого мистецтва художників (І. Рєпін «Запорожці», С. Васильківський «Весна в Україні» та «Козаки в степу») і відтворити у кольорі на папері власні враження від картин. Під час виконання завдань зверталась увага на вибір кольору та охайність зафарбовування. Про високий рівень свідчило те, що діти одразу почали малювати після перегляду творів та обирали кольори відповідно до емоцій, втілених художнім образом картини. Високий рівень визначався, якщо учень намагався самостійно висловити власні враження від сприйняття творів.

Діти з середнім рівнем здатності «занурення» не могли самостійно пояснити образний зміст, а виконували завдання за допомогою додаткових питань вчителя. Учні з початковим рівнем не виявили бажання аналізувати твори, бо такі твори їм не цікаві. Отримані результати дозволяють зробити висновок про те, яку цінність має для особистості мистецтво, про ступінь відчуття емоційно-ціннісного змісту мистецьких творів у процесі сприймання, здатність до естетичної оцінки явищ та об'єктів навколишнього світу. Емоційні та емпатійні прояви естетичного переживання впливають на ціннісні ставлення учнів до творів образотворчого мистецтва і до зображених у них явищ і об'єктів.

Рівні сформованості творчого розвитку учнів початкової школи за емоційно-ціннісним критерієм на констатувальному етапі педагогічного експерименту представлено на рисунку 2.2.

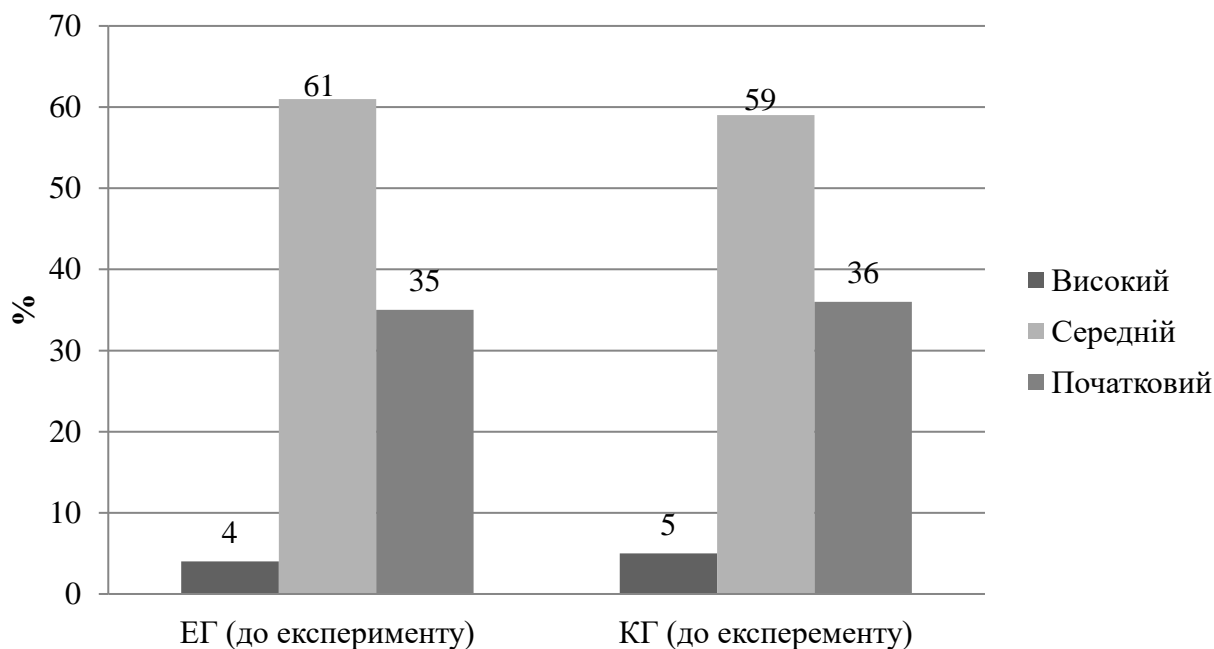

Рисунок 2.2. Рівні сформованості творчої активності учнів початкової школи за емоційно-ціннісним критерієм (констатувальний етап)

У результаті дослідження визначено рівні сформованості творчої активності учнів початкової школи за емоційно-ціннісним критерієм: високий – 5%, середній – 59 %, початковий – 36% в КГ і високий – 4 %, середній – 61 %, початковий – 35 % в ЕГ (рис. 2.2.).

Для оцінки рівня сформованості практичного компоненту творчого розвитку, запроваджено методику «Казкова країна», за умовами якої діти малювали казкову країну для своїх друзів, а потім за малюнком склали розповідь про намальовану і вигадану країну (рис. 2.3).

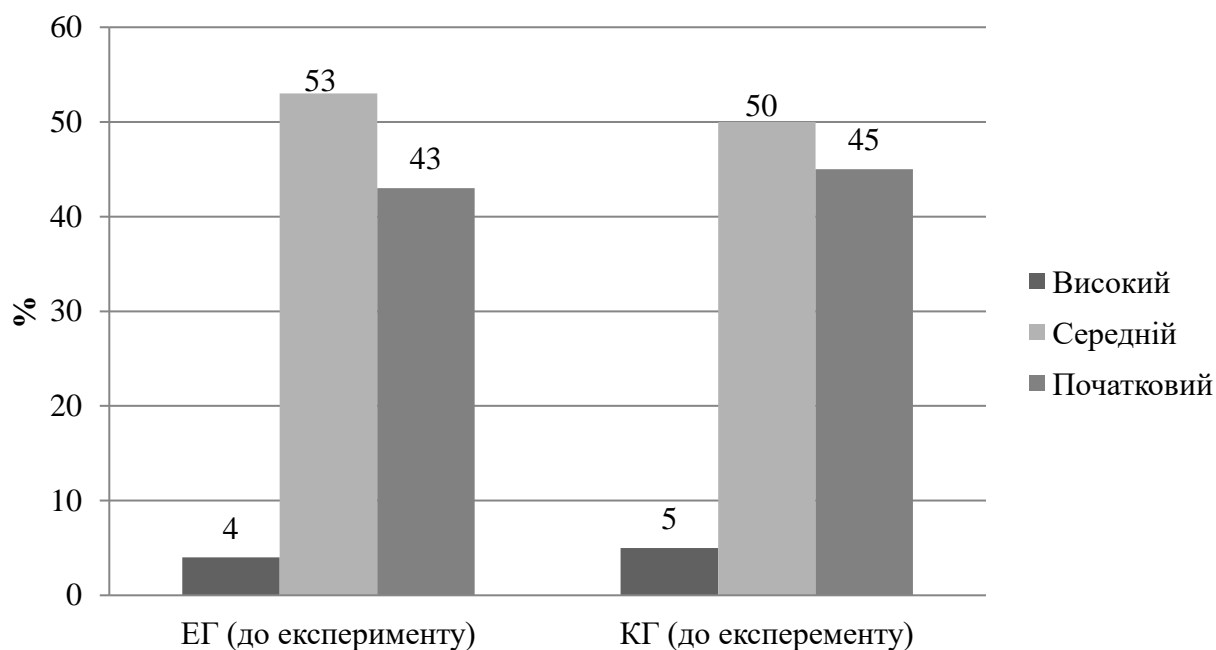

Рисунок 2.3. Рівні сформованості творчої активності учнів початкової школи за діяльнісно-творчим критерієм (констатувальний етап)

Високий рівень креативності було виявлено у 4% (ЕГ) і 5% (КГ) дітей. Це свідчило те, що діти намалювали нову, оригінальну, досі невідому казкову країну; використовували яскраві кольори та різні техніки зображення; в розповіді виявляли творчі аргументи і ціннісні орієнтації. Середній рівень виявлявся в тому, що дитина намалювала цікаву казкову країну, а її розповідь насичена уявними деталями. Цей рівень виявила значна кількість дітей молодшого шкільного віку – 53% (ЕГ) і 50% (КГ). При початковому рівні зображення казкової країни досить схематичне, з невеликою різноманітністю кольорів, а розповідь відзначається простотою викладу або просто перераховуються деталі. Початковий рівень виявлено у 43% (ЕГ), 45% (КГ) учнів. Результати дослідження рівнів сформованості творчого розвитку учнів початкової школи за діяльнісно-творчим критерієм наступні: високий – 5%, середній – 50%, початковий – 45% в КГ і високий – 4%, середній – 53%, початковий – 43% в ЕГ (рис. 2.3.).

На основі проведеного дослідження визначено стан сформованості творчої

активності учнів початкової школи на жовтень 2022 року: початковий – 40%, середній – 55%, високий – 5% в КГ; початковий – 39%, середній – 57%, високий – 4% в ЕГ (рис. 2.4.).

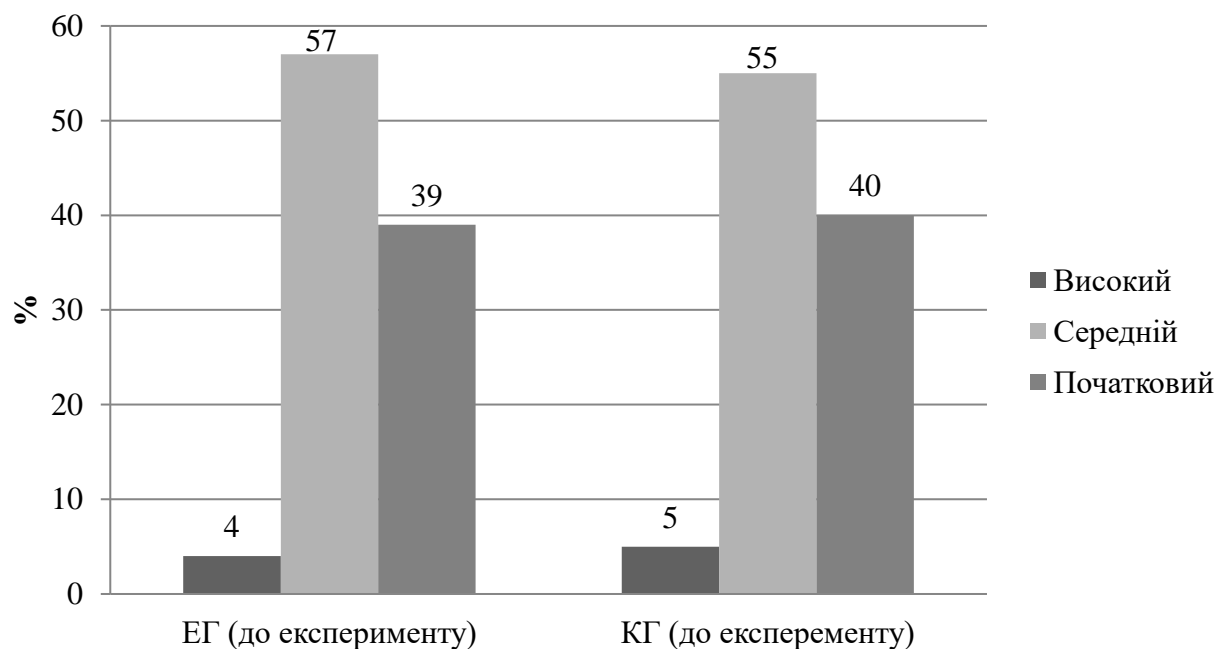

Рисунок 2.4. Рівні сформованості творчої активності учнів початкової школи в ЕГ і КГ (констатувальний етап)

Таким чином, на констатувальному етапі виявлено, що у більшості респондентів переважав середній (55% – КГ; 57% – ЕГ) та початковий (45% – КГ; 39% – ЕГ) рівні творчої активності учнів початкової школи, що свідчить про недостатню ефективність освітнього процесу і необхідність запровадження системи урочної і позаурочної діяльності в експериментальну групу для перевірки їх ефективності в підвищенні показників творчої активності молодших школярів.

Отже, на констатувальному етапі експериментального дослідження розроблено критерії, показники і рівні сформованості творчої активності учнів початкової школи згідно з їхньою компонентною структурою. Критеріями та показниками визначено:

1) пізнавальний критерій (інтерес до образотворчого мистецтва, прагнення до виявлення особистісно-ціннісного ставлення до творів живопису, вираження оцінного судження щодо мистецьких творів);

2) емоційно ціннісний критерій (здатність до емоційного оцінювання творів образотворчого мистецтва, емоційного відгуку й естетичних переживань, пов'язаних зі сприйняттям явищ дійсності та мистецьких творів, вміння насолоджуватися прекрасним);

3) діяльнісно-творчий критерій (здатність до створення цінностей образотворчими засобами, самореалізація в художньо-продуктивній діяльності).

Рівнями сформованості творчої активності учнів початкової школи визначено: високий, середній і початковий. Визначені критерії, показники та рівні творчого розвитку учнів початкової школи дозволили дослідити стан сформованості творчої активності учнів 2-А (КГ) і 2-Б (ЕГ) класів початкової школи Запорізької гімназії № 50 Запорізької міської ради Запорізької області, який показав низькі показники високого рівня (4%) в ЕГ і (5%) в КГ, і високу кількість дітей з початковий рівнем (39%) ЕГ та (40%) КГ, що, на наш погляд, пояснюється недостатньою ефективністю освітнього процесу і необхідністю запровадження системи урочної і позаурочної діяльності з формування творчої активності в учнів.

Для ефективного вирішення даної проблеми на наступному етапі експериментального дослідження нами розроблено і запроваджено систему урочної і позаурочної діяльності, спрямовану на формування творчої активності учнів початкової школи засобами образотворчого мистецтва.

2.2. Педагогічний експеримент запровадження системи урочної і позаурочної діяльності для розвитку творчої активності молодших школярів засобами образотворчого мистецтва

На II етапі дослідження дослідно-експериментальної роботи проведено

формувальний експеримент з метою запровадження системи урочної і позаурочної діяльності, спрямованої на розвиток творчої активності учнів початкової школи засобами образотворчого мистецтва.

Завданнями формувального етапу дослідно-експериментальної роботи визначено:

1) Розробити систему урочної і позаурочної діяльності, спрямовану на формування на розвиток творчої активності молодших школярів під час творчої самореалізації засобами образотворчого мистецтва як на уроках освітньої галузі «Мистецтво», так і в позаурочний час.

2) Запровадити розроблену систему урочної і позаурочної діяльності. На кожному уроці і позаурочному заході нами створено наступні педагогічні умови:

- цілеспрямованість і систематичність в художньо-творчій діяльності;
- мотивація до творчого самовираження, виявлення особистісно-ціннісного ставлення до творів мистецтва та власної художньої творчості;
- комфортне середовище для естетичного сприймання творів живопису;
- підтримання позитивного ставлення учнів до художньо-творчої діяльності;
- розвиток уяви, фантазування, імпровізації під час сприймання творів та створення власних композицій;
- індивідуальний підхід до учнів;
- розвиток самореалізації, самовираження молодших школярів засобами образотворчого мистецтва.

Для досягнення мети творчої самореалізації молодших школярів в живопису в експериментальному класі було запроваджено систему урочної і позаурочної діяльності з образотворчого мистецтва, яка складалась із уроків мистецької галузі та позаурочних заходів із використанням образотворчої діяльності (Додаток Є).

Розглянемо докладніше систему урочної і позаурочної діяльності з образотворчого мистецтва.

1) Урок з теми: «Осінній парк». Реалізовані психолого-педагогічні умови: мотивація до творчої діяльності; створення творчого середовища, що сприяє розвитку живописного сприйняття; підтримання стійкості позитивного ставлення учнів до художньо-творчої діяльності. Учитель знайомить дітей з історією пейзажу, демонструє репродукції картини І. І. Левітана «Золота осінь». Учні працюють над осіннім пейзажем акварельними фарбами.

Під час малювання використовується папір формату А4, фіксується скотчем з обох сторін, змочується водою. Учні зображують осінній пейзаж акварельними фарбами. Перша половина аркушу паперу ділиться на 3 частини, спочатку зображується дальній план – небо (з світлого градієнту), потім середній (додається тепла світло-коричнева розтяжка землі) і ближній (дерев та кущі). Починають малювати зі світлого тону, закінчуючи темним. Спочатку зображення не деталізується, далі, з більш темними тонами малюнку надається чіткість. Чіткіше і детально промальовується ближній план, в кінці розставляються світлі і темні акценти. Жовто-помаранчева крона дерев може бути намальована за допомогою бризок великий м'якою щіткою. Крізь листя проникає світло - це дуже зручно при малюванні аквареллю, набризк можна зробити більш темним тоном. На завершення малюнок згинається і виходить «відображення у воді» – монотопія.

Формування естетично-ціннісного ставлення учнів до природи, культури сприйняття й переживання прекрасного в зображенні осені в творах живопису відомих художників, висловлення особистого враження від художнього образу, встановлення асоціативних зв'язків з особистим досвідом відчуття осені. Накопичення чуттєво-емоційного та ціннісно-орієнтаційного досвіду дитини є важливою умовою формування творчого розвитку. Саме на ці умови, у процесі формування особистості, звертали увагу видатні педагоги і нарівні з моральними надавали великого значення естетичним цінностям. Педагогічна система В. Сухомлинський є чудовим прикладом у формуванні творчого розвитку в учнів через залучення їх до краси навколишнього світу.

2) Позаурочний захід із теми: «Пейзаж Запорізького краю». Реалізовані

психолого-педагогічні умови: підтримка стійкого позитивного ставлення учнів до художнього самовираження засобами образотворчої діяльності; розвиток уяви; індивідуальний підхід до учнів. Педагог веде бесіду з учнями про багатство нашої Батьківщини, про чудову красу Запорізького краю, українського степу, берегів славетного Дніпра, легендарної Хортиці. Бесіда супроводжується переглядом репродукцій живопису Г. Мацегори, Б. Єгорова, А. Фоміна, за допомогою яких будують уявлення про національний пейзаж.

Створення власних робіт відбувається під супровід української народної музики, яка додає національного колориту сприйманню. Малюнок виконується в техніці гуаші. Аркуш паперу фіксується скотчем для майбутньої рамки, робиться ґрунтовка білою гуашшю за допомогою широкого пензля. Діти ділять лист на 3 частини. Опрацьовується небо за допомогою змішування синьої та білої фарб, поки фарба не висохла, малюються білою фарбою хмари. Саме так вони здаються фантастичними і набувають легкості. Потім йде робота над середнім планом – Дніпром і берегами. Далі переходимо до ближнього плану – детально промальовуємо дерева, кущі, квіти. Кожна дитина представляє національний пейзаж по-своєму. Діти фантазують, малюють птахів, ягоди і квіти, які ростуть на Батьківщині.

При сприйманні творів образотворчого мистецтва вчитель звертає увагу не лише на зображену природу, а зосереджується на відчуттях, які викликає зображення. Діти упізнають знайомі краєвиди, згадують набутий досвід, висловлюють свої відчуття. Важливо створити умови для виникнення чуттєвої реальності, якості, що утворюють зовнішню форму зображеного об'єкту, які за твердженням дослідників естетичної цінності складають її перший шар. Другим шаром естетичної цінності мистецьких явищ вважається результат заломлення цих властивостей через призму досвіду особистості. Духовні цінності, які формуються в процесі споглядання творів мистецтва, не схильні до морального старіння в такій мірі, як матеріальні цінності. Л. Михайлова вказує, що їх споживання не є пасивним актом, навпаки, в процесі їх засвоєння людина духовно збагачується, удосконалює свій внутрішній світ.

3) Позаурочний захід із теми: «Морська стихія». Реалізовані психологопедагогічні умови: організованість художньо-творчої діяльності за певними правилами; розвиток уяви; індивідуальний підхід до учнів.

Діти зображують море з вітрильником в техніці гуаші. Лист розташовується вертикально, візуально ділиться на дві частини – верхня частина трохи більше, на ній буде намальовано небо. Небо фарбується за допомогою пензля великого розміру, залишається місце для вітрильника – біла пляма, там небо світліше. На небі зображується місяць (сонце), промальовується контур жовтої фарбою, додається трохи помаранчевої по краях. Середина місяця (сонця) - біла пляма. По краях на аркуші, де небо, додаються фарби нічного (денного) неба. Малюється плавний перехід. Олівцем зображується вітрильник. Море фарбується довгими горизонтальними мазками бірюзовим, синім і блакитним кольорами. Близько корабля малюються хвилі, білим – відблиски на хвилях. Гуашшю фарбується вітрильник, вітрила – від білого до синього з переходом. На хвилях зображуються баранці піни, можна зробити їх за допомогою бризок м'якої пензлем білою фарбою.

Під час сприймання репродукцій І. Айвазовського «Рибалки на море» і «Чорне море» вчитель знайомить учнів з творчістю талановитого художника і фіксує увагу дітей на тому, що саме викликає в дітей захват. Під час обговорення діти фіксують свої враження від естетичного сприймання творів живопису вербально, встановлюють зв'язок між художнім образом і своїм внутрішнім світом. Завдяки цьому естетичні цінності посідають одні з найвищих місць в ієрархії цінностей особистості і здійснюють у свою чергу вплив на духовний світ людини. Науковці вказують, що естетичні цінності, усвідомлені й прийняті людиною як домінуючі, виконують орієнтаційну функцію в конкретній діяльності на прояви прекрасного, піднесеного, героїчного, і таким чином спроможні виводити діяльність на якісно новий рівень.

4) Позаурочний захід із теми: «Архітектурний пейзаж». Реалізовані психолого-педагогічні умови: розвиток уяви; організованість художньо-

творчої діяльності за певними правилами.

Діти зображують фантастичні архітектурні споруди для казкових персонажів за допомогою гуаші. Аркуш паперу А4 потрібно розташувати зручним чином. Діти визначаються з будівлею, яку будуть зображувати. Наприклад, для доброго казкового героя можна зобразити замок із закругленими дверима і вікнами, малюють на будівлях візерунки, обирають колірну палітру, яка підходить для їх персонажа. У добрих персонажів колірна палітра складається зі світліших тонів. Форма дверей також зображується в залежності від того, який казковий герой буде жити в будівлі. Фоном можуть бути - сонце або хмари, трава або голі дерева тощо.

Створення художнього образу дітьми спочатку в уяві а потім на аркуші паперу за допомогою образотворчих засобів сприяє актуалізації в уявленні учнів певних рис характеру, які вважаються ними важливими. Процес створення образу і відображення його особливостей впливає на уточнення, деталізацію як зовнішніх проявів так і внутрішніх, моральних, духовних. В основі аксіологічної системи особистості науковці розглядають моральні – повагу до іншого, толерантне ставлення до думки й позиції учнів, колег, батьків, милосердя, доброту тощо, тому діяльнісний підхід у створенні різноманітних образів дитиною сприятиме формуванню в неї ціннісних орієнтирів.

5) Урок із теми: «Лісовий пейзаж». Реалізовані психолого-педагогічні умови: ефективний розвиток уяви; підтримання стійкості позитивного ставлення учнів до художньо-творчої діяльності.

Діти відправляються у віртуальну подорож до картин видатних художників І. Шишкіна, А. Куїнджі і І. Левітана, українського художника А. Шувалова. Творчу роботу з відтворення лісового пейзажу виконують в акварельній техніці. Аркуш паперу розміщують горизонтально. Тонким пензлем малюються обриси річки, посередині, з боків кущі та ліс. Небо фарбується світло-блакитною фарбою, знизу додається жовтий тон – сонячне проміння, небо розтушовується. Світло-зеленим тоном покриваються кущі та

дерева. У воді малюється відображення об'єктів темнішими і теплими тонами за допомогою вертикальних мазків. Зображується річка, тон трохи темніше неба. Берег на передньому плані зображується більш насиченими яскравими тонами. Посилуються тіні кущів і дерев на першому плані. В кінці опрацьовуються різні гілки кущів і дерев тонким пензлем коричневими тонами.

Під час сприйняття творів живопису вчитель використовує мультимедійну презентацію з музичним супроводом. Важливо надати можливість учням зануритися у живопис, створити ефект присутності в зображеній природі, долучити всі ограні відчуття: відчуття повітря на обличчі, запашний аромат хвої і свіжість дніпровських вод тощо. Таке споглядання долучає асоціативний мозок і допомагає утворити зв'язок між зображенням у картині і чуттєвим досвідом дитини, який вона набула раніше. Ціннісні орієнтації формуються на основі безпосередніх відчуттів дитини, її емоційночуттєвої бази. Внутрішньо усвідомлена й прийнята система цінностей повинна бути пропущена крізь інтелектуально-емоційну сферу свідомості, відчуття і усвідомлення дитини, що дозволяє їй привласнити цінності, зробити їх особистісними орієнтирами в житті.

б) Позаурочний захід із теми «Міський пейзаж». Реалізовані психологопедагогічні умови: мотивація до творчої діяльності; створення творчої атмосфери, що сприяє розвитку сприйняття живопису молодших школярів; розвиток уяви; індивідуальний підхід до учнів.

Діти зображують вечірнє місто Запоріжжя в техніці гуаш. На дальньому плані олівцем зображують обриси будівель різних розмірів прямими лініями, що йдуть вгору або вниз. Далі додається ряд будівель на середньому плані таким же способом. Вчитель звертає увагу на багатоманітність будівель. Другий ряд зображень додає глибину і перспективу. Зафарбовуємо небо - зверху темно-синє, а внизу з рожевими і жовтими тонами. Так зображується захід, робимо плавний перехід колірної гами. Дальні будівлі закрашуються світлим сірим або блакитним тоном. На середньому плані - темними тонами.

На передньому плані зображуються вулиця, дерева (за бажанням). У вікнах додається світло жовтими і білими фарбами. Опрацьовується більш детально передній план, додається контрастність. За бажанням можна додати вечірній сонце з хмарами, птахів, зірки і т.п.

Під час перегляду відео фрагменту про м. Запоріжжя, репродукцій картин запорізьких художників і фотовиставки «Мое рідне місто», діти упізнають знайомі місця в зображенні, обговорюють їх, виявляють позитивні емоції і своє ставлення до улюблених куточків рідного міста. В процесі такого перегляду актуалізуються почуття приналежності, любові до малої батьківщини, дитина отримує відчуття задоволення від зображення добре знайомих і улюблених місць. Естетичне оцінювання зображеного рідного міста співвідноситься з критеріями, які пов'язані з уявленнями про красу й гармонію, батьківщину і патріотизм.

Запроваджена система урочної і позаурочної діяльності спрямована на формування потенціалу до творчого розвитку учнів засобами образотворчого мистецтва і розвиток їхньої творчої самореалізації в живопису. Велика роль приділялася формуванню мотивації учнів до творчої діяльності, створенню творчої атмосфери, що, на наш погляд, сприяло розвитку естетичного сприйняття, духовної сфери молодших школярів.

Запровадження системи урочної і позаурочної діяльності з формування творчого розвитку учнів засобами образотворчого мистецтва дозволило створити кожному учню власну серію пейзажів, які були самовираженням особистісно-ціннісного ставлення до природи рідного краю живописними прийомами. Пейзажі учнів експонувались на шкільній художній виставці поряд із репродукціями творів живопису видатних та сучасних художників-пейзажистів «Рідна земля: від мистецтва до кожного серця», що в результаті сприяло створенню в школі естетично-ціннісного освітнього середовища і реалізації завдань сучасної освіти.

Отже, на формувальному етапі експериментального дослідження розроблено і запроваджено систему урочної і позаурочної діяльності,

спрямовану на формування творчого розвитку учнів засобами образотворчого мистецтва. Систему запроваджено в 2-Б класі Запорізької гімназії № 50 Запорізької міської ради Запорізької області з метою створення сприятливих умов для забезпечення естетично-творчої атмосфери і формування творчого розвитку учнів засобами образотворчого мистецтва.

В запровадженій системі використано форми організованого ознайомлення дітей з творами образотворчого мистецтва і творчого самовираження під час образотворчої діяльності: уроки з образотворчого мистецтва і заходи з позаурочної діяльності у другу половину дня.

Завдяки запровадженню системи урочної і позаурочної діяльності, спрямованої на формування творчого розвитку учнів засобами образотворчого мистецтва, діти експериментальної групи здобули: нові уявлення про особливості образотворчого мистецтва, живопису, жанру пейзажу; отримали досвід естетичного сприйняття, емоційно-чуттєвого проживання художнього образу, усвідомили духовні цінності на основі сприйняття краси природи рідного краю та виявлення особистісно-ціннісного ставлення під час обговорення та художньо-творчої діяльності за допомогою різноманітних художніх засобів.

На наступному етапі педагогічного дослідження постає завдання перевірити ефективність запровадженої системи урочної і позаурочної діяльності з формування творчого розвитку в учнів початкової школи

2.3. Аналіз результатів педагогічного експерименту з розвитку творчої активності молодших школярів засобами образотворчого мистецтва

Для переконання ефективності запровадженої нами в експериментальній групі системи урочної і позаурочної діяльності з формування творчого розвитку учнів засобами образотворчого мистецтва, було проведено контрольний зріз експерименту.

Дослідження рівнів сформованості творчого розвитку за пізнавальним критерієм дозволило виявити значне підвищення кількості учнів, які виявляють інтерес і особистісно-ціннісне ставлення до образотворчого мистецтва, мають уявлення про його різновиди, засоби відображення навколишнього середовища, виявляють особистісно-ціннісне ставлення до художнього образу та висловлюють естетичне судження щодо нього.

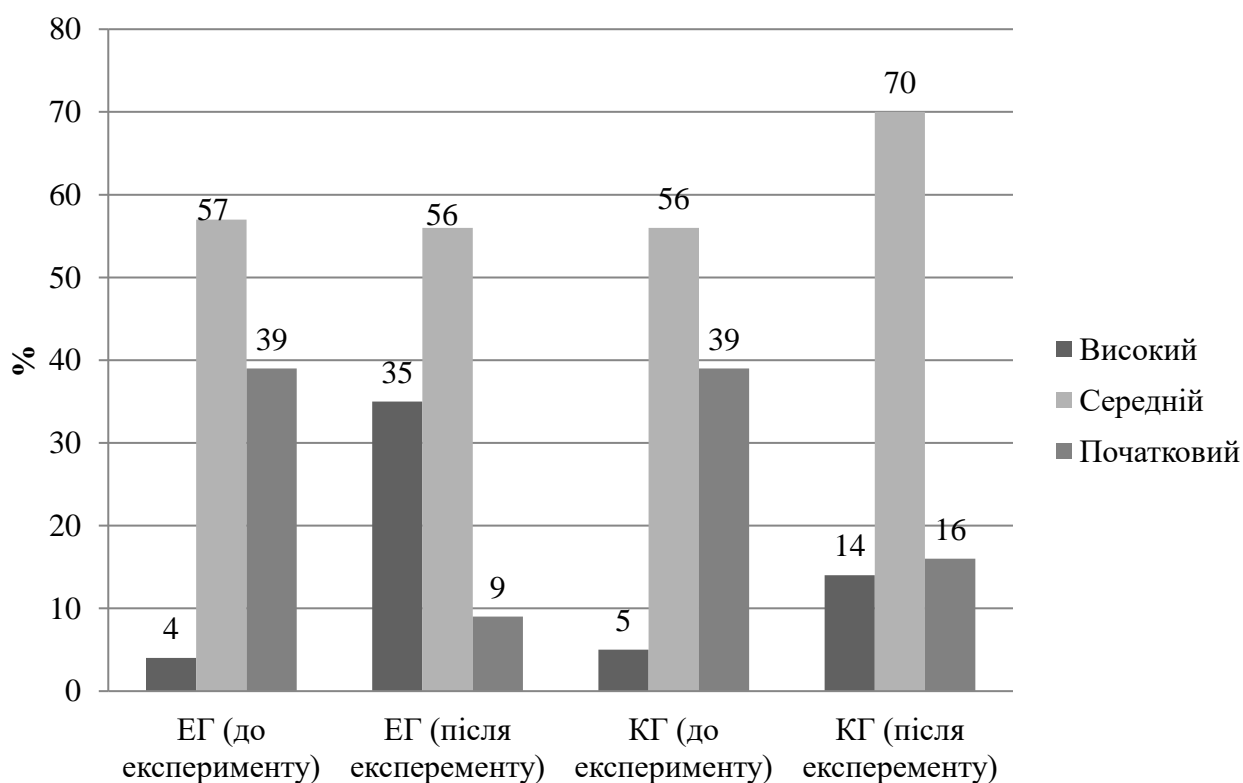

Рисунок 2.5. Динаміка зміни рівнів сформованості творчого розвитку учнів початкової школи за пізнавальним критерієм

Як показують дані рис. 2.5, визначені рівні сформованості творчого розвитку за пізнавальним критерієм на контрольному етапі становлять наступні показники: високий – 14%, середній – 70%, початковий – 16% в КГ і високий – 35%, середній – 56%, початковий – 9% в ЕГ.

Дослідження виявило, що кількість дітей з високим рівнем сформованості творчого розвитку в експериментальній групі зросла на 31%. При цьому кількість дітей із початковим рівнем зменшилась на 30%, із

середнім – на 13%. У контрольній групі за цей період високий рівень підвищився лише на 9%, із середнім на 14%, а кількість дітей із початковим рівнем зменшилась лише на 23%.

Отже, запровадження системи урочних і позаурочних заходів із формування творчого розвитку учнів засобами образотворчого мистецтва сприяло підвищенню інтересу та позитивного ставлення в дітей до образотворчого мистецтва, формуванню особистісно-ціннісного ставлення до творів живопису, формуванню уявлень про різновиди та засоби відображення навколишнього середовища.

Перевірка рівнів сформованості творчого розвитку учнів початкової школи за емоційно-ціннісним критерієм виявила: зростання показників ціннісного ставлення до навколишнього світу; емоційно-чуттєвої реакції на його об'єкти та явища, здатності до оцінювання творів образотворчого мистецтва та емоційного відгуку й естетичних переживань, пов'язаних зі сприйняттям явищ дійсності; вмотивоване відображення в мистецтві.

Як показало дослідження, кількість дітей із високим рівнем в експериментальній групі зросла на 26%. Учні виявили здатність до оцінювання творів образотворчого мистецтва, емоційний відгук, естетичні переживання художнього образу в творах мистецтва. При цьому, слід зазначити, кількість учнів із початковим рівнем зменшилась на 26%, а з середнім залишилась на рівні 6% за рахунок збільшення показників високого рівня і зменшення показників початкового рівня. У контрольній групі за цей період кількість дітей із високим рівнем зросла лише на 18%, із середнім – на 2%, а з початковим – зменшилась лише на 20% (рис. 2.6).

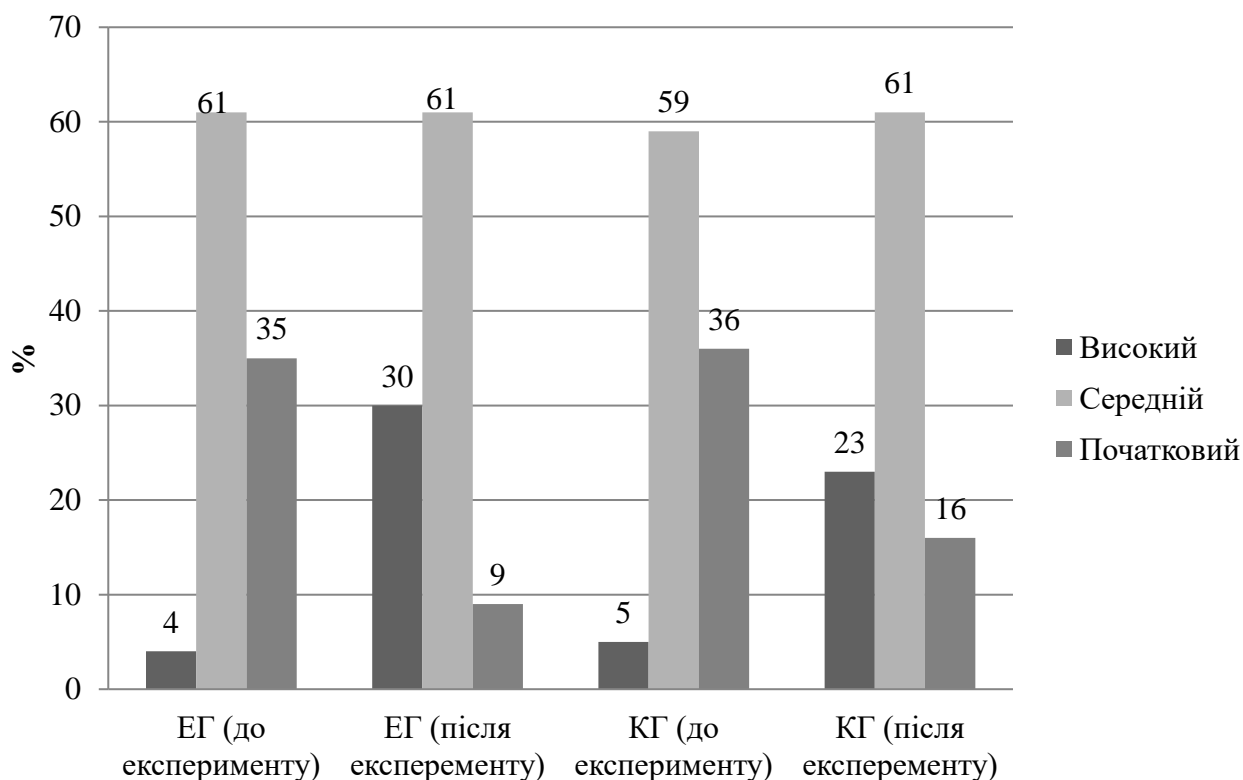

Рисунок 2.6. Динаміка зміни рівнів сформованості творчого розвитку учнів початкової школи за емоційно-ціннісним критерієм

Перевірка рівнів сформованості творчого розвитку учнів початкової школи за діяльнісно-творчим критерієм виявила: потребу в спілкуванні з творами мистецтва; інтерес до образотворчого мистецтва та мистецької діяльності, як засобу відображення навколишнього світу; здатність до самовираження художніми засобами; творчий підхід до виконання завдань; продуктивність уяви, оригінальність та нестандартність мислення.

Узагальнені результати за діяльнісно-творчим критерієм сформованості творчого розвитку учнів початкової школи (контрольний етап дослідження) представлено в рисунку 2.7.

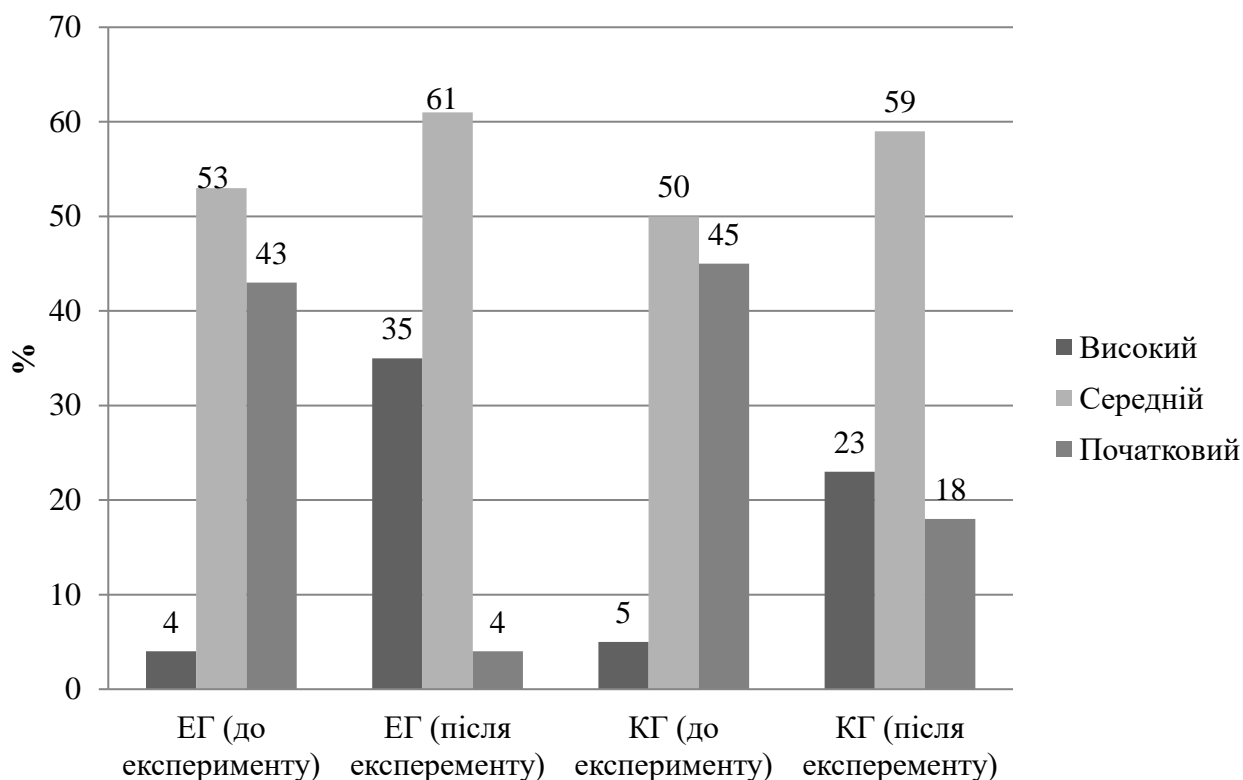

Рисунок 2.7. Динаміка зміни рівнів сформованості творчого розвитку учнів початкової школи за діяльнісно-творчим критерієм

Порівнюючи результати констатувального і контрольного етапів дослідження за діяльнісно-творчим критерієм ми дійшли висновку, що кількість учнів із високим рівнем в експериментальній групі зросла на 31%, тоді як у контрольній групі збільшення відбулось лише на 18%; дітей із середнім рівнем в експериментальній групі збільшилось на 8%, у контрольній – на 9%. При цьому кількісний показник експериментальної групи дітей із початковим рівнем зменшився на 39%, контрольної – на 27% (рис. 2.7.).

Для отримання узагальнених результатів за пізнавальним, емоційно-ціннісним, діяльнісно-творчим критеріями у визначенні рівнів сформованості творчого розвитку учнів початкової школи засобами образотворчого мистецтва нами було застосовано математичний апарат, за якого підраховувались дані констатувального експерименту. Після чого здійснено порівняльний аналіз результатів, який засвідчив наявність позитивної

динаміки у сформованості творчого розвитку учнів експериментальної групи.

Таблиця 2.3

**Рівні сформованості творчого розвитку учнів початкової школи
(на початку і наприкінці експерименту)**

Рівні сформованості творчого розвитку учнів початкової школи	Кількість дітей (%)				Різниця між показниками на початок та кінець експерименту	
	на початок експерименту		на кінець експерименту			
	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ
Високий	4	5	33	20	+29	+15
Середній	57	55	60	63	+3	+8
Початковий	39	40	7	17	-32	-23

Отримані результати представлено на рис. 2.8.

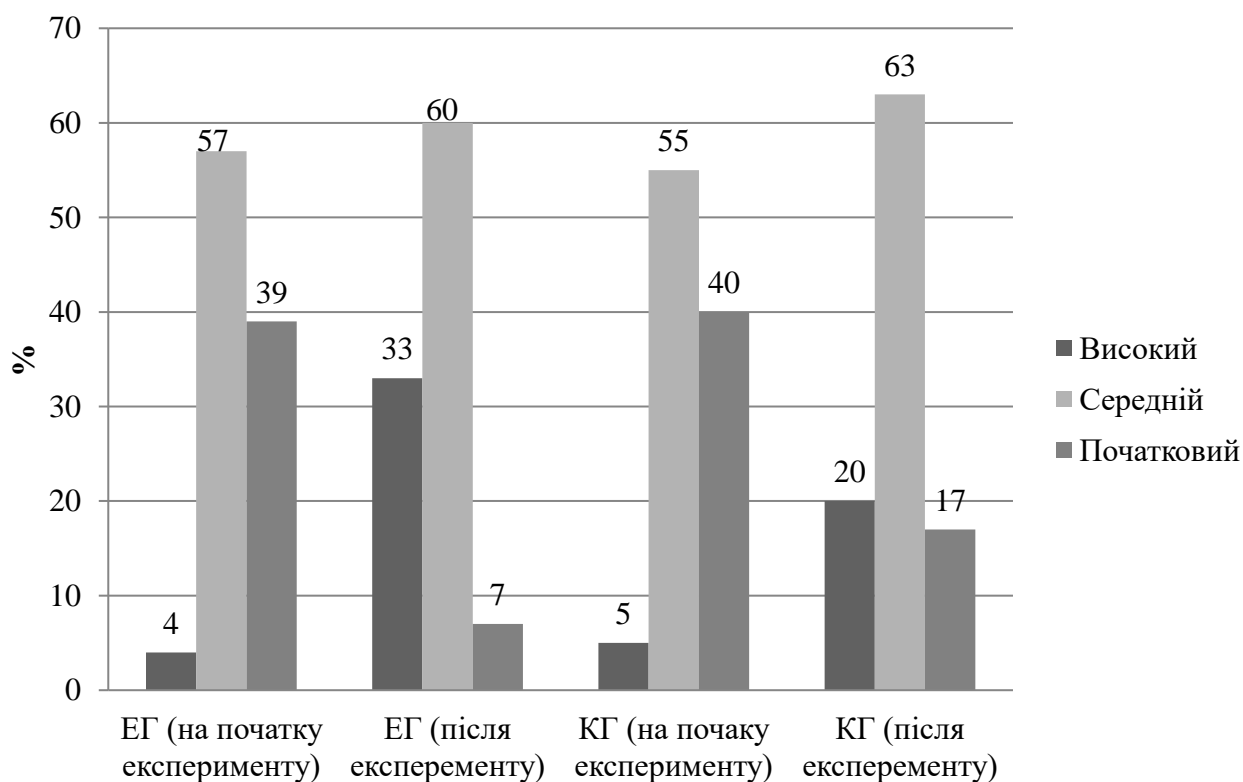

Рисунок 2.8. Динаміка зміни рівнів сформованості творчого розвитку учнів початкової школи: ЕГ – експериментальна група; КГ – контрольна група

Аналіз отриманих даних свідчить, що в експериментальній групі на 3% збільшилась кількість учнів із середнім рівнем сформованості творчого розвитку, у контрольній групі – на 8%. При цьому значно зменшилась кількість учнів із початковим рівнем сформованості творчого розвитку: в експериментальній групі – на 32% (на початку експерименту – 39%, після закінчення – 7%). Втім, у контрольній групі зафіксовано незначне зменшення – на 23% (на початку експерименту – 40%, після закінчення – 17%).

Високий рівень на початку експерименту спостерігався у 4% учнів експериментальної групи, по його закінченні таких дітей збільшилось на 29%. У контрольній групі різниця між кількісними показниками з цього рівня складає всього 15%.

Для отримання достовірних результатів експериментальної роботи було використано критерій Пірсона χ^2 , який дозволяє порівнювати два емпіричні розподіли та з'ясувати, наскільки вони узгоджуються між собою [37]. Критерій Пірсона χ^2 («хі-квадрат») обчислюється за формулою:

$$\chi^2 = \sum \frac{(f_0 - f_e)^2}{f_e}, \quad (2.1)$$

де f_e – нульова гіпотеза, що використовується для генерації набору очікуваних частот;

f_0 – вибірка, що виражається у вигляді набору спостережуваних частот.

Отже, χ^2 -квадрат вимірює, наскільки добре дані (f_0) відповідають гіпотезі (f_e). Критичне значення критерію Пірсона χ_0^2 ($f=2$, $p < 0,05$) дорівнює 5,99. Критичне значення критерію Пірсона χ_0^2 ($f=2$, $p < 0,01$) дорівнює 9,21. Критичне значення критерію Пірсона χ_0^2 ($f=2$, $p < 0,001$) дорівнює 13,82.

Результати розрахунків стану творчого розвитку учнів початкової школи контрольної та експериментальної груп до початку та після експерименту за критерієм Пірсона χ^2 наведено в таблиці 2.4., яка містить дані про достовірність відмінностей між відсотковими долями двох вибірок і дозволяє проаналізувати

результати запровадженої системи в експериментальній групі, порівняти рівень творчого розвитку з показниками контрольної групи і зробити висновок про ефективність використання системи уроків і позаурочних заходів із формування творчого розвитку учнів засобами образотворчого мистецтва відносно традиційного навчання.

Таблиця 2.4

**Творчий розвиток учнів початкової школи
контрольної та експериментальної груп до початку та після
експерименту за критерієм Пірсона χ^2**

Найменування	Емпіричне значення критерію Пірсона χ^2	
	КГ і ЕГ до початку експерименту	КГ і ЕГ після експерименту
Ціннісні орієнтації учнів початкової школи	0,16	10,19**

Примітка. * – $P \leq 0,05$; ** – $P \leq 0,01$; *** – $P \leq 0,001$

Отже, на основі порівняння сформованості творчого розвитку учнів початкової школи контрольної та експериментальної груп до початку експерименту та після його завершення за пізнавальним, емоційно-ціннісним, діяльнісно-творчим критеріями постає висновок про ефективність запровадженої системи. Це підтверджує гіпотезу нашого дослідження і означає, що частка дітей, яка підвищила свій рівень знань в КГ після експерименту не більша, ніж у КГ до експерименту. Таким чином, можна зробити висновок про те, що творча активність учнів КГ після експерименту і КГ до експерименту знаходяться на одному рівні.

Таким чином, за критеріями Пірсона ми оцінили достовірність відмінностей між відсотковими долями двох вибірок, в яких зареєстрований ефект. Показник якісної успішності в експериментальній групі стосовно малорезультатного показника в контрольній групі дозволяє зробити висновок про більш високу ефективність використання запропонованої системи стосовно традиційного навчання.

Дослідження контрольного етапу експерименту засвідчило позитивну динаміку в учнів ЕГ формування творчого розвитку в результаті запровадження системи урочної і позаурочної діяльності з формування творчого розвитку засобами образотворчого мистецтва в початкових класах Запорізької гімназії №50 Запорізької міської ради Запорізької області. Кількісні дані контрольного етапу експерименту підтвердили переважання в учнів ЕГ високого рівнів сформованості творчого розвитку, якого досягли 33% учнів та 20% учнів у КГ. На середньому рівні перебували 60% дітей ЕГ та 63% – КГ. Початковий рівень сформованості виявлено у 7% дітей ЕГ та 17% КГ. Результати дослідження підтвердили ефективність запровадження системи урочної і позаурочної діяльності з формування творчого розвитку учнів початкової школи засобами образотворчого мистецтва.

Якісний аналіз контрольного етапу дозволив зафіксувати прояви в учнів:

- 1) бажання отримувати естетичну насолоду від творів образотворчого мистецтва, розуміння естетичного значення творів, здатності до адекватного сприйняття й аналізу художніх творів;
- 2) обізнаності в видах образотворчого мистецтва, його особливостях, жанрах;
- 3) розуміння сутності базових категорій цінностей, логічного висловлювання ціннісних суджень;
- 4) стійкого інтересу до образотворчого мистецтва та художньо-творчої діяльності.

Розроблена система урочної і позаурочної діяльності з формування творчого розвитку учнів вплинула на пізнавальний критерій і сприяла підвищенню інтересу до образотворчого мистецтва, прагненню до виявлення особистісно-ціннісного ставлення до творів живопису та вираження оцінного судження щодо його творів. Вирішення завдань емоційно-ціннісного критерію забезпечило формування здатності до емоційного оцінювання творів образотворчого мистецтва, емоційного відгуку й естетичних переживань, пов'язаних зі сприйняттям явищ дійсності та мистецьких творів, вміння

насолоджуватися прекрасним. Система сприяла забезпеченню діяльнісної-творчого критерію: формуванню здатності до створення цінностей образотворчими засобами та самореалізації в художньо-продуктивній діяльності.

Отже, експериментальне дослідження із запровадження системи урочної і позаурочної діяльності доводить ефективність проведеної роботи у формуванні творчого розвитку учнів в експериментальній групі.

Експериментальне дослідження формування творчого розвитку учнів початкової школи засобами образотворчого мистецтва на констатувальному етапі було спрямовано на розроблення критеріїв, показників і рівнів сформованості творчого розвитку учнів початкової школи згідно з їхньою компонентною структурою.

Критеріями та показниками визначено: пізнавальний критерій (інтерес до образотворчого мистецтва, прагнення до виявлення особистісно-ціннісного ставлення до творів живопису, вираження оцінного судження щодо мистецьких творів); емоційно-ціннісний критерій (здатність до емоційного оцінювання творів образотворчого мистецтва, емоційного відгуку й естетичних переживань, пов'язаних зі сприйняттям явищ дійсності та мистецьких творів, вміння насолоджуватися прекрасним); діяльнісно-творчий критерій (здатність до створення цінностей образотворчими засобами, самореалізація в художньо-продуктивній діяльності).

Рівнями сформованості творчого розвитку учнів початкової школи визначено: високий, середній і початковий. Дослідження стану сформованості творчого розвитку учнів 2-А (КГ) і 2-Б (ЕГ) класів початкової школи Запорізької гімназії № 50 Запорізької міської ради Запорізької області виявило низькі показники високого рівня (4%) в ЕГ і (5%) в КГ і високу кількість дітей з початковий рівнем (39%) ЕГ та (40%) КГ, що пояснюється недостатньою ефективністю освітнього процесу і необхідністю запровадження системи урочної і позаурочної діяльності з формування творчого розвитку в учнів.

На формувальному етапі експериментального дослідження розроблено і

запроваджено в експериментальну групу систему урочної і позаурочної діяльності з метою створення сприятливих умов для забезпечення естетично-творчої атмосфери і формування творчого розвитку учнів засобами образотворчого мистецтва. Система складається з уроків образотворчого мистецтва і заходів позаурочної діяльності у другу половину дня з організованим ознайомленням дітей з творами образотворчого мистецтва і творчим самовираженням в образотворчій діяльності, спрямованим на формування творчого розвитку учнів засобами образотворчого мистецтва. В результаті запровадженої системи діти експериментальної групи: поглибили знання про образотворче мистецтво, живопис, жанр пейзажу; збагатили досвід естетичного сприймання краси рідного краю в творах живопису, емоційно-чуттєвого проживання художнього образу; здобули навички з виявлення особистісно-ціннісного ставлення до об'єктів краси в мистецтві і навколишньому житті в процесі художньо-творчої діяльності, що сприяло усвідомленню духовних цінностей і формуванню творчого розвитку.

Дослідження контрольного етапу експерименту засвідчило позитивну динаміку в учнів ЕГ формування творчого розвитку, підтвердили переважання високого рівня на 13% відносно КГ і зниження показників початкового рівня в ЕГ на 10% відносно КГ. Якісний аналіз контрольного етапу дозволив зафіксувати прояви в учнів: бажання отримувати естетичну насолоду від творів образотворчого мистецтва, розуміння естетичного значення творів, здатності до адекватного сприйняття й аналізу художніх творів; обізнаності в видах образотворчого мистецтва, його особливостях, жанрах; розуміння сутності базових категорій цінностей, логічного висловлювання ціннісних суджень; стійкого інтересу до образотворчого мистецтва та художньо-творчої діяльності.

Розроблена система урочної і позаурочної діяльності з формування творчого розвитку учнів вплинула на пізнавальний критерій і сприяла підвищенню інтересу до образотворчого мистецтва, прагненню до виявлення особистісноціннісного ставлення до творів живопису та вираження оцінного

судження щодо його творів. Вирішення завдань емоційно-ціннісного критерію забезпечило формування здатності до емоційного оцінювання творів образотворчого мистецтва, емоційного відгуку й естетичних переживань, пов'язаних зі сприйняттям явищ дійсності та мистецьких творів, вміння насолоджуватися прекрасним. Система сприяла забезпеченню діяльнісно-творчого критерію: формуванню здатності до створення цінностей образотворчими засобами та самореалізації в художньо-продуктивній діяльності.

ВИСНОВКИ

У кваліфікаційній роботі здійснено теоретичне узагальнення та вирішення проблеми творчого розвитку дітей молодшого дошкільного віку засобами образотворчого мистецтва. Результати теоретичного та експериментального дослідження засвідчили досягнення мети, вирішення поставлених завдань і стали підставою для формулювання наступних висновків:

1. Молодший шкільний вік є періодом інтенсивного формування особистості, що надалі впливає на становлення характеру і особистості в цілому. До вікових особливостей дітей початкової школи науковці відносять: незначний соціальний та моральний досвід, вразливість і пластичність до морально-етичних впливів, імпульсивність та безпосередність поведінки дитини, бажання постійно розширювати коло спілкування. Узгодження поведінки та усвідомлення моральних явищ життя в цьому віці характеризуються емоційними узагальненнями, аналізом ситуацій та вчинків, які відповідають загальнолюдським етичним цінностям. Великого значення у розвитку творчої активності науковцями надається уяві, яка дозволяє в повній мірі сприймати різні аспекти цінності, визначати своє ставлення до них, проєктувати їх у власній поведінці, відображати їх під час творчої діяльності. Наочно-образне мислення, емоційність, сприйнятливність, вразливість, активний характер, орієнтація на дію, бажання демонструвати себе – забезпечують сенситивність естетичного сприймання творів мистецтва і розвиток творчої активності.

2. Охарактеризовано педагогічний потенціал образотворчого мистецтва в контексті формування творчих здібностей та розвитку творчої активності, учнів початкової школи. З'ясовано, що образотворче мистецтво характеризується унікальними можливостями впливу на особистість дитини і має розглядатися як універсальний чинник формування світоглядних уявлень,

творчого розвитку і духовно-творчих можливостей, а не лише як джерело розвитку спеціальних художніх умінь для відображення довкілля. Доведено, що творче ставлення до об'єктів та явищ навколишнього світу відбувається під час опанування елементів мови різних видів образотворчого мистецтва. Виявлено специфіку мовних елементів графіки, живопису, скульптури, які пов'язані з усіма аспектами візуального сприйняття та допомагають молодшому школяру виразити особистісно-ціннісне ставлення до навколишнього світу в процесі власної художньо-практичної діяльності.

3. На констатувальному етапі експериментального дослідження розроблено критерії, показники і рівні сформованості творчого розвитку учнів початкової школи засобами образотворчого мистецтва. Критеріями та показниками формування творчого розвитку учнів початкової школи засобами образотворчого мистецтва визначено: пізнавальний критерій (інтерес до образотворчого мистецтва, прагнення до виявлення особистісно-ціннісного ставлення до творів живопису, вираження оцінного судження щодо мистецьких творів); емоційно-ціннісний критерій (здатність до емоційного оцінювання творів образотворчого мистецтва, емоційного відгуку й естетичних переживань, пов'язаних зі сприйняттям явищ дійсності та мистецьких творів, вміння насолоджуватися прекрасним); діяльнісно-творчий критерій (здатність до створення цінностей образотворчими засобами, самореалізація в художньопродуктивній діяльності). Рівнями сформованості творчого розвитку учнів початкової школи визначено: високий, середній і початковий. Дослідження стану сформованості творчого розвитку учнів КГ і ЕГ виявило низькі показники високого рівня (4%) в ЕГ і (5%) в КГ і високу кількість дітей з початковий рівнем (39%) ЕГ та (40%) КГ, що пояснюється недостатньою ефективністю освітнього процесу з формування творчого розвитку в учнів початкової школи.

4. На формувальному етапі експериментального дослідження розроблено і запроваджено в ЕГ систему урочної і позаурочної діяльності з метою створення сприятливих умов для забезпечення естетично-творчої

атмосфери і формування творчого розвитку учнів засобами образотворчого мистецтва. Система складається з уроків образотворчого мистецтва і заходів позаурочної діяльності у другу половину дня з організованим ознайомленням дітей з творами образотворчого мистецтва і творчим самовираженням в образотворчій діяльності, спрямованим на формування творчого розвитку учнів засобами образотворчого мистецтва. В результаті запровадженої системи діти експериментальної групи: поглибили знання про образотворче мистецтво, живопис, жанр пейзажу; збагатили досвід естетичного сприймання краси рідного краю в творах живопису, емоційно-чуттєвого проживання художнього образу; здобули навички з виявлення особистісно-ціннісного ставлення до об'єктів краси в мистецтві і навколишньому житті в процесі художньо-творчої діяльності, що сприяло усвідомленню духовних цінностей і формуванню творчого розвитку.

5. Дослідження контрольного етапу експерименту засвідчило позитивну динаміку в учнів ЕГ формування творчого розвитку, підтвердили переважання високого рівня на 13% відносно КГ і зниження показників початкового рівня в ЕГ на 10% відносно КГ. Якісний аналіз контрольного етапу дозволив зафіксувати прояви в учнів: бажання отримувати естетичну насолоду від творів образотворчого мистецтва, розуміння естетичного значення творів, здатності до адекватного сприйняття й аналізу художніх творів; обізнаності в видах образотворчого мистецтва, його особливостях, жанрах; розуміння сутності базових категорій цінностей, логічного висловлювання ціннісних суджень; стійкого інтересу до образотворчого мистецтва та художньо-творчої діяльності. Розроблена система урочної і позаурочної діяльності з формування творчого розвитку учнів вплинула на пізнавальний критерій і сприяла підвищенню інтересу до образотворчого мистецтва, прагненню до виявлення особистісноціннісного ставлення до творів живопису та вираження оцінного судження щодо його творів. Вирішення завдань емоційно-ціннісного критерію забезпечило формування здатності до емоційного оцінювання творів образотворчого мистецтва, емоційного відгуку й естетичних переживань,

пов'язаних зі сприйняттям явищ дійсності та мистецьких творів, вміння насолоджуватися прекрасним. Система сприяла забезпеченню діяльнісно-творчого критерію: формуванню здатності до створення цінностей образотворчими засобами та самореалізації в художньо-продуктивній діяльності.

Таким чином, можна зробити висновок, що експериментальне дослідження підтверджує ефективність запровадження системи урочної і позаурочної діяльності з формування творчого розвитку учнів початкової школи засобами образотворчого мистецтва.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Артемова Л. В. Історія педагогіки України: підручник для студентів вищих педагогічних навчальних закладів. Київ : Либідь, 2006. 424 с.
2. Баранова Н. Дослідницька та експериментальна діяльність в умовах НУШ. *Завуч*. 2019. № 9. С. 13-15.
3. Бех І. Виховання особистості у двох книгах. Книга друга: Особистісно орієнтований підхід: науково-практичні засади. Київ : Либідь. 2003. 198 с.
4. Бех І. Д. Ідентифікація у вихованні та розвитку особистості. *Педагогіка і психологія*. 2013. № 4. С. 42-49.
5. Біла І. М. Психологія дитячої творчості. Київ : Фенікс, 2014. 137 с.
6. Білоус О. В. Вікова психологія: навч. посіб. Чернігів: Чернігівський нац. пед. університет імені Т. Г. Шевченка, 2015. 108 с.
7. Блудова Ю. Формування художньо-естетичного смаку дітей молодшого шкільного віку засобами регіональної культурно-історичної спадщини: автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07. Луганськ, 2018. 23 с.
8. Вікова і педагогічна психологія / О. В. Скрипченко, Л. В. Долинська, О. В. Огороднійчук та ін. 2-е вид., допов. Київ : Каравела, 2009. 400 с.
9. Вікова психологія / Сергєєнкова О. П. та ін. Київ : Центр учбової літератури, 2012. 376 с.
10. Гуменюк О. Б. Особливості діяльності вчителя-вихователя ГПД. *ГПД. Усе для роботи*. 2018. № 6. С. 15-16.
11. Державний стандарт початкової освіти, затв. пост. Кабінету Міністрів України від 21 лютого 2018 р. № 87. URL: <http://surl.li/nqfs> (дата звернення 24.09.2023).
12. Джола Д. М., Щербо А. Б. Теорія і методика естетичного виховання школярів: навчально-методичний посібник. Київ : ІЗМН, 1998. 392 с.
13. Дитина у сучасному соціопросторі : навчальний посібник / Т. О. Піроженко, С. О. Ладивір, К. В. Карасьова; за ред. Т. О. Піроженко. Київ-

Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2014. 272 с.

14. Дуткевич Т. В. Дитяча психологія. Київ : Центр учбової літератури, 2012. 424 с.

15. Завгородня О В. Проблема психологічного здоров'я: спроба теоретичного аналізу. *Практична психологія та соціальна робота*. 2007. № 1. 55–60.

16. Зазимко О. В. Методика діагностики технічних креативних здібностей. *Практична психологія та соціальна робота*. 2010. № 1. С.1-7.

17. Здібності, творчість, обдарованість: теорія, методика, результати досліджень / за ред. В. О. Моляко, О. Л. Музики. Житомир: Вид-во Рута, 2006. 320 с.

18. Здібності, творчість, обдарованість: теорія, методика, результати досліджень / за ред. В. О. Моляко, О. Л. Музики. Житомир : Вид-во Рута, 2006. 320 с.

19. Ільїн Е. П. Діагностика креативності. *Обдарована дитина*. 2010. № 7. С.9-14.

20. Іонов І. А. Фізіологія вищої нервової діяльності (ВНД): навчальний посібник. Харків : ФОП Петров В. В., 2017. 143 с.

21. Кірик М. Нова українська школа : організація діяльності учнів початкових класів закладів загальної середньої освіти : навчально-методичний посібник. Львів : Світ, 2019. 136 с.

22. Кравець В. П. Зарубіжна школа і педагогіка ХХ століття. Тернопіль :Тернопіль, 1996. 290 с.

23. Кульчицька О. Діагностика рівня розвитку творчих здібностей. *Обдарована дитина*. 2007. № 1. С.42-45.

24. Кутішенко В. П. Вікова та педагогічна психологія (курс лекцій). 2-ге вид.: навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури, 2010. 128 с.

25. Кушнір К. В., Розпутана Ю Г. Формування творчого розвитку школярів засобами музичного мистецтва. *Молодий вчений. Педагогічні науки*. 2018. № 8 (60). С. 324-327.

26. Лавроненко О. М. Виховання в учнів початкових класів гуманістичних цінностей у позаурочній діяльності : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07. Київ, 2008. 196 с.
27. Лещенко М. П. Технології підготовки вчителів до естетичного виховання за рубежом (на матеріалах Великобританії, Канади, США): автореф. дис. ... д-ра. пед. наук. 13.00.07. Київ, 1997. 35 с.
28. Марцих Н. С. Розвиток творчих здібностей дорослих як чинник життєвого само здійснення. *Міжнародний науковий форум: соціологія, психологія, педагогіка, менеджмент*: збірник наукових праць. Київ: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2012. Вип. 10. С. 120-126.
29. Масол Л. Нова українська школа : методика навчання інтегрованого курсу «Мистецтво» у 1-2 класах на засадах компетентнісного підходу: навч.метод.посібн. Київ : Генеза, 2019. 208 с.
30. Миропольська Н. Виміри сформованості художньої культури школярів. *Мистецтво та освіта*. 2001. С. 20-23.
31. Миропольська Н. Є. Формувати почуття прекрасного. Київ : Знання, 1987. 45 с.
32. Михайлова Л. М. Естетично ціннісний розвиток особистості в навчально-виховному просторі закладу освіти : теорія і практика: наук.-метод. посіб. Харків : Видавництво «Точка», 2018. 248 с.
33. Музика О. Л. Розвиток обдарованості та умови її втрати з позиційсуб'єктно-ціннісного аналізу. *Педагогіка і психологія професійної освіти*. 2005. № 6.С. 142–149.
34. Музика О. Л. Творчість з позицій суб'єктно-ціннісного аналізу. *Актуальні проблеми науково-методичного забезпечення освітньої практики всистемі післядипломної педагогічної освіти* : наук.-метод. зб. Київ–Житомир: ЖОШПО, 2006. С. 118–126
35. Музика О. О. Мотивація творчої активності у становленні технічно обдарованої особистості. Інституту психології ім. Г.С.Костюка АПН України. Кб]d, 2017. Вип.1. С. 276-280.

36. Нова українська школа : poradnik vohovatelju grupy prodovzhenogo dnia u zakladaх zagalnoї serednoї osviti : navch.-metod. posib. / G. I. Dmitriv, N. V. Frejk, O. T. Vladika. L'viv : Svit, 2019. 224 s.
37. Нова українська школа : poradnik dla vchitelja : navchalnometodичний posibnik / R. Shijan, N. Sofij, Ju. Najda; za zag. red. N. M. Bibik. Kiev : Litera LTD, 2019. 208 s.
38. Нова українська школа. Konceptualnі zasady reformuvannja serednoї shkoli. Kiev : Litera LTD, 2016. 40 s.
39. Novij tлумачний slovnik ukraїnської movi u t'roх toмах. T 1. / ukkladachi: V. Jaremenko, O. Slipushko. Kiev : Akonit, 2008. 926 s.
40. Obdarovani діти: diaгностика та супровід / uporyad. T. Chervonna. Kiev : Shkільний світ, 2008. 128 s.
- 41 Педагогічні інновації: ідеї, реалії, перспективи : zb. nauk. pr. /redkol.: L. Danilenko. Kiev : Logos, 2000. 245 s.
- 42 Platоnova L. V. Igrova діяльність групи prodovzhenogo dnia : metodичні oriєntiri. *Vohovatelju GPD. Use dla robotи.* 2018. № 5. S. 4-7.
- 43 Polіщuk V. M. Вікова та педагогічна психологія. Sumи: Unіversitetська kniha, 2010. 352 s.
- 44 Pro osvitu : Zakon Ukraїni від 05.09.2017.2020 № 2145-VIII. Data onovlennja 24.06.2020 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (data zvernennja 15.08.2023).
- 45 Psihologija tvorчosti. Navchalний posibnik dla studentiv педагогічних ВНЗ. Odesa: Deržavний zaklad PNPУ ім. K. D. Ushinського. 2010. 182 s.
- 46 Rostovський O. J. Pedagogika muzичного sprijmannja: navch.metod. posibnik. Kiev : IZMN, 1997. 248 s.
- 47 Savčenko O. J. Urok u počatkovих klasах: navch.-metod. posibn. Kiev: Osvita, 1993. 224 s.
- 48 Savčин M. V., Vasilenko L. P. Вікова психологі: підручник. URL: http://univer.nuczu.edu.ua/tmp_metod/890/Savchin.pdf

- 49 Сергеєнкова О. П., Столярчук О. А., Коханова О. П., Пасєка О. В. Вікова психологія. Навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури, 2012. 376 с.
- 50 Словник української мови / керівник В. В. Німчук та ін.; Ін-т укр. мови НАН України, Всеукр. т-во «Просвіта» ім. Т. Шевченка. Київ : Просвіта, 2012. 1320 с.
- 51 Токарева Н. М. Основи вікової психології : навч.-метод. посібн / Н. М. Токарева, А. В. Шамне – Кривий Ріг, 2013 – 283 с.
- 52 Торба Н. Г. Психологічні аспекти творчого підходу в роботі педагога сучасної професійної школи : навчально-методичний посібник / укладач Н. Г. Торба. Біла Церква: БІНПО УМО, 2021. 111 с.
- 53 Ушакова І. М. Вікова психологія: курс лекцій. Харків : НУЦЗУ, 2016. 123 с.
- 54 Хуртенко О. Аналіз особливостей розвитку творчих здібностей школярів підліткового віку. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Vnadpn_2018_2_13.pdf (дата звернення 15.08.2023).
- 55 Черкасов В. Характеристика принципів формування естетичної культури молоді. *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки*. 2010. Випуск 120. С. 56-63.
- 56 Шевченко Т. Г. Повна збірка творів: в 3-х т. Київ : Держ.вид-во худ. лри, 1949. Т.2: Повісті. С. 297-405.
- 57 Якимчук Б. А. Розвиток творчого мислення у підлітковому віці. URL: dspace.udpu.edu.ua/bitstream/6789/280/1/rozvutok_tvorchogo_muslehia.
- 58 Abbs P. A. *Formal aesthetic for Teaching of the Arts* // *a is for Aesthetic*. London, 1989. P. 2-42.
- 59 Amabile, T. M. *Creativity in context*. New York: (1996). Westview.
- 60 Baddeley, A. A 3 min reasoning test based on grammatical transformation. (1968). *Psychonomic Science*, 10, 341–342.
- 61 Barron, F. X. The disposition toward originality. *Journal of Abnormal* (1955).

- Social Psychology, 51, 478–485.
- 62 Batey, M. D. A Psychometric *Investigation of Everyday Creativity*. *Unpublished doctoral thesis*. (2007). University of London.
- 63 Cheetham G., Towards a holistic model of professional competence. *Journal of European Industrial Training*. 1996. Vol. 20(5). P. 20-30.
- 64 Encyclopedia of Philosophy. N. Y. P, 1967. 385 p.
- 65 Guilford Y. P. *The nature of human intelligence* / Y. P. Guilford. – N.-Y. : McGraw Hill, 1967. 538 p.
- 66 Personality Type and Art: Associative Psycho-Diagnostics. URL: <https://www.cambridgescholars.com/product/978-1-5275-7971-2> (дата звернення 15.08.2023).
- 67 Personality, hypomania, intelligence and creativity. Adrian Furnham, Mark Batey, Katen Anand, James Manfield. URL: https://www.researchgate.net/publication/222818196_Personality_Hypomania_intelligence_and_creativity/link/63b88e8503aad5368e6da3e8/download (дата звернення 15.08.2023).

ДОДАТКИ

Додаток А

Програма педагогічного спостереження

Мета: дослідити когнітивно-змістовий компонент творчого розвитку учнів початкової школи в мистецькій галузі.

Таблиця А.1

Програма спостереження

№	Напрямок спостереження	Запитання	Шкала оцінювання
1	Обізнаність в особливостях різних видів мистецтва (під час уроку образотворчого мистецтва, самостійної художньої діяльності)	1. Чи вважаєш ти творчість цінністю? 2. Як ти ставишся до мистецтва? 3. Які жанри образотворчого мистецтва тобі цікаві?	Від 0 до 3 балів за одне питання Від 0 до 12 балів за напрям
2	Уміння аналізувати явища та об'єкти навколишнього світу (під час уроків, ігрової діяльності, позаурочної діяльності)	1. Як ти вважаєш, що можна віднести до краси навколишнього світу? 2. Яке мистецтво, на твою думку, найбільш повно відтворює красу оточуючого світу?	Від 0 до 3 балів за одне питання Від 0 до 12 балів за напрям
3	Уміння висловлювати судження з ціннісних позицій (під час уроків, виховних заходів,	1. Чи пов'язані між собою краса і добро? 2. У чому полягає цінність мистецтва? 3. Які емоції ти відчуваєш при сприйманні картини художника?	Від 0 до 3 балів за одне питання Від 0 до 12 балів за напрям Від 0 до 36 балів

0 – відсутність відповіді.

1 – відповідь однозначна «подобається», «не подобається», коротка і не розкриває ціннісного ставлення дитини.

2 – відповідь частково виявляє особистісний досвід, але не розкриває в повній мірі ціннісного ставлення дитини.

3 – відповідь містить обізнаність і особистісно-ціннісне судження.

Додаток Б

Методика «Інтерв'ю»

Мета: Дослідити пізнавальний критерій творчого розвитку учнів початкової школи в мистецькій галузі.

Методика «Інтерв'ю» проводиться у формі рольової гри за такими питаннями:

1. Чим ти любиш займатися у вільний час? Чому?
2. Чому Ви читаєте книжки?
3. Чому Ви відвідуєте виставки?
4. Чому Ви відвідуєте музеї?
5. Чи відвідуєте Ви творчі гуртки?

За результатами відповідей складається протокол дослідження пізнавального критерію творчого розвитку учнів початкової школи за методикою «Інтерв'ю», в якому фіксується домінуючий мотив дитини, виявлений під час її відповідей.

Додаток В

Методика «Мій настрій у кольорі» (колірне моделювання)

Мета: з'ясувати емоційне ставлення дітей до творів образотворчого мистецтва.

Дитині дається аркуш паперу і пропонується відтворити власні враження від перегляду творів образотворчого мистецтва у кольорі, розфарбувавши квадрат за допомогою ліній, крапок, плям, зафарбувавши повністю чи намалювавши сюжет.

Інструкція дитині: Уяви собі, що замальовані квадратики означають настрої та емоції, які ви відчуєте під час перегляду художніх творів: червоний – радісний настрій, зелений – спокійний, упевнений настрій, синій – сумний настрій, чорний – тривожний настрій. Тобі необхідно оформити чистий квадратик відповідно до свого настрою.

Оцінювання результатів:

Враховується старанність дитини при замальовуванні квадратики.

Високий рівень – обрання учнем кольору (чи кольорів), відповідно до емоцій, втілених художнім образом, створення у цій кольоровій гамі художнього образу.

Середній рівень – виконання завдання за допомогою учителя.

Низький рівень – випадковий вибір учнем кольору і втілення емоційних вражень плямами, лініями.

Додаток Г

Методика емоційного занурення

Мета: дослідити враження учнів від сприйняття творів

Обладнання: репродукції картин І. Рєпін «Запорожці», С. Васильківський «Весна в Україні» та «Козаки в степу».

Інструкція: «Розглянь твори образотворчого мистецтва художників і розкажи про власні враження від сприйняття творів».

І. Рєпін «Запорожці»

С. Васильківський «Козаки в степу»

С. Васильківський «Весна в Україні»).

Інтерпретація результату:

Початковий рівень занурення: не виявляють бажання аналізувати твори, дитина у змозі озвучити картинку лише двома чи кількома не зв'язаними один з одним, неправильно граматично оформленими пропозиціями, в яких перераховані назви намальованих об'єктів.

Середній рівень занурення: не можуть самостійно пояснити образний зміст, виконують завдання за допомогою додаткових питань вчителя, розповідь складена з 5–6 коротких описових пропозицій, що відображають реальні події на картинці.

Високий рівень занурення: виявляють бажання аналізувати твори, складають досить зв'язну розповідь з 7–8 розгорнутих пропозицій, вносять події з власного досвіду дитини.

Додаток Д

Методика «Казкова країна»

Мета: визначити рівень розвитку творчої уяви, здатності до створення цінностей образотворчими засобами, самореалізації в художньо-продуктивній діяльності.

Інструкція дитині: «Намалюй казкову країну для своїх друзів, а потім за малюнком склади розповідь про намальовану і вигадану країну. При виконанні завдання намагайся придумати щось нове, таке, що ніхто із вашої групи не зможе придумати».

Оцінювання результатів

10 балів — дитина намалювала нову, досі невідому казкову країну, у її розповіді творчі уявлення цілісні, естетично оформлені.

8–9 балів — дитина намалювала оригінальну казкову країну, розповідь відзначається незвичністю викладу.

4–7 балів — дитина намалювала цікаву казкову країну, розповідь насичена уявними деталями.

2–3 бали — дитина намалювала звичайну казкову країну, розповідь відзначається простотою викладу.

0–1 бал — дитина намалювала казкову країну дуже схематично, у розповіді просто перераховуються деталі.

Висновки про рівень розвитку творчої уяви

10 балів — дуже високий

8–9 балів — високий

4–7 балів — середній

2–3 бали — низький

0–1 бал — дуже низький

Додаток Є

Таблиця Є. 1.

Календарно-тематичне планування системи уроків і позаурочних заходів із образотворчого мистецтва (2 клас)

Тема уроку / поза урочного заходу	Вид живопису	Педагогічні умови
Осінній парк	«Осінній пейзаж» Педагог розповідає учням про історії пейзажу, дітям пропонується для сприймання картина І. Левітана «Золота осінь», що є справжнім «Довідником осені». Учні зображують осінній пейзаж акварельними фарбами. Перша половина аркуша паперу ділиться на 3 частини, спочатку зображується дальній план – небо, потім середній і ближній. Починають малювати зі світлого тону, закінчуючи темним. Чіткіше і детально промальовується ближній план. Далі лист паперу згинається – виходить «відображення у воді», що є технікою «монотопія».	Мотивація до творчої діяльності, створення творчого середовища сприяє розвитку живописного сприйняття. Підтримка стійкості, позитивного ставлення учнів до художньо-творчої діяльності
Пейзаж Запорізькою краю	«Природний пейзаж» Учитель обговорює з учнями красу рідного краєвиду, багатство природи, демонструє репродукції картин, де зображені українські пейзажі. Педагог з'ясовує як вони розуміють, що таке «національний пейзаж». Діти зображують пейзаж Запорізького краю гуашшю. Спочатку лист ділиться на 3 частини. Далі опрацьовується небо, потім середній план – кущі і дерева, ближній план – кущі і трава. Кожна дитина відображує український пейзаж за своєю уявою, малюють птахів, ягоди і квіти, які ростуть на Батьківщині.	Підтримка стійкості, позитивного ставлення учнів до художньо-творчої діяльності, ефективний розвиток уяви.
Морська стихія	«Марина» Учитель налаштовує дітей на плідну творчу роботу за допомогою бесіди.	Організація художньо-творчої діяльності за певними правилами.

	Учитель читає вірші про пейзаж і показує репродукції. Бесіда з учнями за картинами	
	І. Айвазовського «Рибалки на море» і «Чорне море». Учитель знайомить із поняттям «марина». Діти зображують морську стихію гуашшю, корабель, чайок, берег – кожен виявляє фантазію, власний досвід.	Ефективний розвиток уяви. Індивідуальний підхід до навчання.
Казковий архітектурний пейзаж	«Архітектурний пейзаж» Учитель обговорює з дітьми красу споруд і знайомить з «Майстром споруди». Спільно з дітьми обговорюються способи зображення будівель для добрих і злих персонажів. Учитель показує, як можна зобразити житло для доброго казкового героя. Кожна дитина зображує будиночок для свого казкового героя гуашшю.	Ефективний розвиток уяви. Організованість художньо-творчої діяльності за певними правилами.
Лісний пейзаж	«Природний пейзаж» Діти здійснюють «прогулянку по Картинам» І. Шишкіна, І. Куїнджі і І. Левітана. Діти описують свої відчуття. Педагог розповідає дітям про пейзажи. Учитель знайомить учнів з технікою «по вологому» виконання лісового пейзажу аквареллю. Діти малюють акварельними фарбами по вологому аркушу.	Ефективний розвиток уяви. Підтримка стійкості позитивного ставлення учнів до художньо-творчої діяльності.
Міський пейзаж	«Міський пейзаж» Діти згадують, що знають про пейзаж. Дивляться відеофрагмент про м. Запоріжжя, розглядають репродукції картин запорізьких художників і фотовиставку «Моє місто», обговорюють знайомі місця. Під час обговорення вчитель зосереджує увагу на композицію і перспективу. Самостійна робота учнів. Діти за планом малюють міський пейзаж за допомогою уяви і фантазії.	Мотивація до творчої діяльності; створення творчого середовища, сприяння розвитку живописного сприйняття молодших школярів. Ефективний розвиток уяви. Індивідуальний підхід до навчання.